

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่องนี้มีส่วนร่วมระหว่างชุมชนกับสถานศึกษาเพื่อพัฒนารูปแบบการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ของนักเรียนระดับก่อนประถมศึกษา มีวัตถุประสงค์สามประการ ได้แก่ ประการแรกเพื่อศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนกับสถานศึกษาในการพัฒนารูปแบบการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ในระดับก่อนประถมศึกษา ประการที่สองเพื่อพัฒนารูปแบบการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ในระดับก่อนประถมศึกษา โดยการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนกับสถานศึกษาที่สอดคล้องกับความต้องการและศักยภาพของชุมชนและสถานศึกษา และประการสุดท้ายเพื่อศึกษาผลการพัฒนารูปแบบการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ในระดับก่อนประถมศึกษา ที่มีต่อพัฒนาการด้านร่างกาย ด้านอารมณ์-จิตใจ ด้านสังคม และด้านสติปัญญา ผู้วิจัยได้ศึกษารวบรวม เอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และนำเสนอโดยแบ่งออกเป็น 4 หัวข้อ ดังนี้

1. ความสำคัญของการจัดการศึกษาระดับก่อนประถมศึกษา
 - 1.1 แนวคิดและปรัชญา การจัดการศึกษาระดับก่อนประถมศึกษา
 - 1.2 หลักสูตรการจัดการศึกษาระดับก่อนประถมศึกษา
 - 1.3 แนวคิดในการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ระดับก่อนประถมศึกษา
2. แนวคิด ทฤษฎี ความสำคัญเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน
 - 2.1 ความสำคัญของการมีส่วนร่วมของชุมชน
 - 2.2 ความสำคัญของการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของชุมชน
 - 2.3 แนวคิดในการส่งเสริมหรือการพัฒนารูปแบบการเรียนรู้ของนักเรียน โดยชุมชนกับสถานศึกษา
3. สาระสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
 - 3.1 ความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
 - 3.2 แนวคิดพื้นฐานและวัตถุประสงค์ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
 - 3.3 หลักการและวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
 - 3.4 ขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
 - 3.5 บทบาทของผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
4. กรอบแนวคิดในการวิจัย

1. ความสำคัญของการจัดการศึกษาระดับก่อนประถมศึกษา

การจัดการศึกษาระดับก่อนประถม เป็นการจัดการศึกษาที่จัดได้ว่าสำคัญมาก เพราะเป็นการจัดให้กับเด็กที่กำลังเจริญงอกงามในทุก ๆ ด้าน ดังนั้น ผู้ที่เกี่ยวข้องในการจัดการศึกษาในระดับนี้ต้องมีความรู้ในเรื่องต่อไปนี้

1.1 แนวคิดและปรัชญาการจัดการศึกษาเด็กก่อนประถมศึกษา

ในอดีตความหมายของคำว่า “เด็ก” มีความแตกต่างกันไป มากมายหลายความหมาย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสังคมในยุคสมัยนั้น ๆ อาทิ ในสมัยโบราณ เด็กจะถูกมอง หรือพิจารณาว่าเป็นผู้ใหญ่เมื่ออายุ 7 ขวบ การศึกษาของชาวกรีกและโรมัน สมัยก่อนจะมุ่งจัดการศึกษาสำหรับเด็กชายที่มีครอบครัวร่ำรวย สำหรับเด็กหญิง หรือเด็กที่มาจากครอบครัวยากจนจะฝึกทำงานบ้าน การศึกษาระยะเริ่มต้นเมื่ออายุราว 6 – 7 ขวบ ถึงแม้ว่านักปราชญ์สมัยนั้น เช่น อริสโตเติล และพลาโตจะได้กล่าวถึงความจำเป็นของการจัดการศึกษา ให้แก่เด็กก่อนหน้านั้นก็ตาม แนวคิดของนักปรัชญาในแต่ละยุคสมัยที่มีผู้กล่าวถึงและที่ยอมรับ ตลอดจนมีการนำมาประยุกต์ใช้กับการจัดการศึกษาปฐมวัยในปัจจุบันมีหลากหลายแนวคิด (สิริมา ภาณุโยธอนันตพงษ์ 2545 :19)

1) เพียเจท์ (Piaget) ผู้สร้างทฤษฎีพัฒนาการเชาวน์ปัญญา ได้เน้นเรื่องการเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ เมื่อเด็กมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม จะทำให้เกิดการสร้างสติปัญญา มีความซับซ้อนขึ้นจากประสาทสัมผัส และการเคลื่อนไหวของอวัยวะต่าง ๆ ของร่างกาย เด็กเรียนรู้โดยการให้โอกาสเด็ก ในการเล่นสำรวจและทดลองให้เด็กได้มีโอกาสเลือกตัดสินใจและแก้ปัญหาต่าง ๆ ด้วยตนเอง

2) อิริกสัน (Erikson) นักจิตวิทยาในกลุ่มจิตวิเคราะห์อธิบายพัฒนาการของชีวิตตั้งแต่วัยทารก ถึงวัยรุ่นเชื่อว่าสภาพแวดล้อม มีผลต่อการพัฒนาบุคลิกภาพของเด็กในอนาคต เนื่องจากวัยเด็กเป็นวัยที่กำลังเรียนรู้สิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ตัว ซึ่งเป็นสิ่งที่แปลกใหม่ และน่าตื่นเต้น ถ้าสภาพแวดล้อมที่จะให้เด็กมองโลกในแง่ดี มีความเชื่อมั่นในตนเอง และเกิดความไว้วางใจในตัวเอง

3) กีเซลล์ (Gesell) นักจิตวิทยาชาวอเมริกัน ผู้เริ่มก่อตั้งสถานพัฒนาการของเด็ก (Institute of Child Development) ณ มหาวิทยาลัยเยล ที่สนับสนุน และอธิบายทฤษฎีเกี่ยวกับการเจริญเติบโตและพัฒนาการของเด็ก และพัฒนาการของเด็ก ว่าการเจริญเติบโตของเด็กทางร่างกาย เนื้อเยื่อ อวัยวะหน้าที่ของอวัยวะต่าง ๆ และพฤติกรรมที่ปรากฏขึ้น เป็นรูปแบบที่แน่นอน และเกิดขึ้นเป็นลำดับขั้น

4) ฮิลล์ (Hill) นักการศึกษาชาวอเมริกา ได้เสนอแนวคิดการจัดประสบการณ์สำหรับเด็กอนุบาลไว้ว่า เด็กควรได้รับการพัฒนากล้ามเนื้อใหญ่ก่อนกล้ามเนื้อเล็ก ต้องให้เวลาเด็กในการส่งเสริมจินตนาการ และการสร้างสรรค์ให้ความสำคัญกับกระบวนการยิ่งกว่าผลงานของเด็ก ฮิลล์เป็นผู้เริ่มคิดบล็อกกวางขนาดใหญ่ เด็กสามารถเข้าไปข้างในบล็อก ได้เป็นผู้นำกระดิ่งเหล็กสามเหลี่ยม และเครื่องเคาะจังหวะมาใช้

5) คอมมิมินิอุส (Comenius) เป็นนักการศึกษาชาวเช็กโคสโลวะเกีย เป็นผู้เขียนหนังสือภาพ (Picture Books) สำหรับเด็กเป็นครั้งแรกใช้ชื่อว่า "Oehis Picture" มีความหมายว่าโลกของรูปภาพ คอมมิมินิอุส มีความเชื่อว่าการพัฒนาควรเป็นไปตามลำดับขั้นของธรรมชาติ และมุ่งเน้นความคิดรวบยอด เป็นเรื่องที่พูดกันเสมอในปัจจุบัน คือ "การเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติ" (learning by doing)

6) จอห์น ล็อก (John Locke) เป็นผู้ก่อตั้งปรัชญาการศึกษาสมัยใหม่ โดยทฤษฎีทางการของเขา มีรากฐานบนวิธีการทางวิทยาศาสตร์ และทางด้านจิตใจ และการเรียนรู้ ล็อกมีความเชื่อว่า เด็กเปรียบเสมือนผ้าขาวสะอาด (clean slate) เด็กจะเติบโตเป็นบุคคลได้นั้น ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ที่ได้รับจากพ่อแม่ สังคม สภาพของโลกรอบตัว และล็อกเป็นนักพัฒนาการศึกษาชาวยุโรปในยุคแรกที่กำลังกล่าวถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลของเด็ก

7) รูสโซ (Rousseau) นักทฤษฎีชาวสวิสเซอร์แลนด์ เชื่อว่าเด็กเกิดมาพร้อมกับแนวโน้มที่จะเป็นคนดี เด็กเรียนรู้จากการมีปฏิสัมพันธ์โดยตรง กับสิ่งแวดล้อม เด็กควรเติบโตไปตามแบบธรรมชาติ สังคมมีส่วนเป็นผู้ทำลายเด็ก รูสโซมีชื่อเสียงมาจากการเขียนที่ชื่อว่า "เอมิล" (Emil) ซึ่งกล่าวถึงวิธีการเลี้ยงดูโดยคำนึงถึงธรรมชาติของเด็ก ในการเรียนรู้ด้วยความสนใจตามธรรมชาติ และความอยากรู้อยากเห็น โดยกล่าวถึงพัฒนาการเด็กไว้ว่า

ขั้นแรก เป็นช่วง 5 ปีแรกของชีวิต ซึ่งตรงกับแนวคิดของดิวอี้ (Dewey) และเพียเจท์ (Piaget) ซึ่งเน้นความสำคัญของร่างกาย

ขั้นที่สอง เป็นช่วงอายุ 5-12 ปี เด็กจะเรียนรู้ทุกสิ่งทุกอย่างรอบ ๆ ตัวจากประสบการณ์โดยตรงและเด็กจะต้องไม่ได้รับการลงโทษทุกชนิด โดยเน้นว่าเด็กไม่ใช่ส่วนย่อยของผู้ใหญ่ เด็กเป็นเด็กซึ่งมีความแตกต่างกัน

8) ฟร็อบเอล (Froebel) นักการศึกษาชาวเยอรมัน และฟร็อบเอลเคยศึกษากับ เปสตาลอสซี่ ในประเทศสวิสเซอร์แลนด์ และได้รับการยกย่องว่าเป็น "บิดาของการอนุบาล" เป็นผู้จัดตั้งโรงเรียนอนุบาลเรียกว่า Kindergarten School ขึ้นเป็นคนแรก และเป็นคนแรกที่ได้ออกแบบหลักสูตรสำหรับเด็กปฐมวัย โดยเน้นความสำคัญของการเล่น และพัฒนาศักยภาพของตนเอง ฟร็อบเอล มีความเชื่อว่า

เด็กเล็ก ๆ เกิดมาด้วยความรู้ ทักษะที่สะสมภายใน หน้าที่สำคัญของครู คือ การพยายามดึงความสามารถที่อยู่ภายในของเด็กออกมา และช่วยให้เด็กตระหนักถึงความสามารถของตน

9) ดิวอี้ (Dewey) นักปรัชญาและนักการศึกษาชาวอเมริกัน ที่ต่อต้านการเรียนการสอนแบบเก่าที่เน้นการเรียนการสอนแบบท่องจำ และอยู่ภายใต้การควบคุมอย่างเข้มงวดของครู ดิวอี้เป็นผู้นำจากการกระทำ การทดลอง และค้นพบด้วยตนเอง (Learning by Doing) คิดอย่างสร้างสรรค์และมีการตัดสินใจ ครูมีบทบาทเป็นผู้จัดเตรียมประสบการณ์ สภาพแวดล้อมให้กับเด็ก เพื่อให้เด็กสามารถเรียนรู้หรือมีประสบการณ์ด้วยตนเอง เด็กควรมีเสรีภาพในการแสดงออก โดยครูจะเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือ แนะนำ ส่งเสริม และวางแผนแนวทางที่เหมาะสมแก่เด็กอย่างต่อเนื่องกันไป

10) มอนเตสเซอร์รี่ (Montessori) ดร.มาเรีย มอนเตสเซอร์รี่ เป็นแพทย์หญิงคนแรกชาวอิตาลี ผู้คิดการสอนแบบมอนเตสเซอร์รี่ขึ้นครั้งแรก โดยเริ่มจากการทำงานกับเด็กที่มีความบกพร่องทางสติปัญญา ทำให้ค้นพบว่าเด็กต้องการการกระตุ้นให้มีพัฒนาการทางสติปัญญาและอารมณ์ ซึ่งต่อมาได้พัฒนาการสอนกับเด็กปกติด้วย และทำให้ค้นพบว่า ปัญหาของเด็กมาจากการไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่มากกว่าผลทางการแพทย์

11) เปสตาลอสซี (Pestalozzi) นักปฏิรูปการศึกษาชาวสวิส เชื่อว่า เด็กแต่ละคนมีความแตกต่างกันในด้านความสนใจ ตามความต้องการในการเรียนรู้จากทฤษฎี การใช้ความเมตตา กรุณา หรือบทลงโทษมาใช้ในการเรียน เป็นผู้ริเริ่มเรื่องการเตรียมความพร้อม โดยให้เด็กใช้เวลาและประสบการณ์เพื่อเด็กจะได้เกิดความเข้าใจ และการเรียนรู้ด้วยตนเอง

สรุปได้ว่า จากปรัชญาและแนวความคิดทางการจัดการศึกษา ระดับก่อนประถมศึกษาของการศึกษาที่สำคัญในอดีต มีการสืบทอด และมีอิทธิพล ต่อการจัดการศึกษาในระดับก่อนประถมศึกษาในปัจจุบันนี้ ซึ่งการศึกษาปรัชญาแนวคิดของบุคคลเหล่านั้น ช่วยให้เข้าใจ ถึงแนวคิด และได้แนวทางในการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ ระดับก่อนประถมศึกษาที่สอดคล้องกับหลักสูตร ความต้องการ ความแตกต่างระหว่างบุคคล ความสนใจของเด็ก ในการพัฒนาศักยภาพของเด็ก ทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญาเป็นอย่างดี

1.2 หลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พุทธศักราช 2546 สำหรับเด็กอายุ 3 – 5 ปี (กระทรวงศึกษาธิการ 2546 : 31 – 43)

หลักสูตรการศึกษาปฐมวัยสำหรับเด็กอายุ 3 – 5 ปี เป็นการจัดการศึกษาในลักษณะของการอบรมเลี้ยงดู และให้การศึกษา เด็กจะได้รับการพัฒนาทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญา ตามวัย และความสามารถของแต่ละบุคคล

จุดหมาย

หลักสูตรการศึกษาปฐมวัยสำหรับเด็กอายุ 3 - 5 ปี มุ่งให้เด็กมีพัฒนาการด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญาที่เหมาะสมกับวัย มีความสามารถ และความแตกต่างระหว่างบุคคล จึงกำหนดจุดหมายซึ่งเป็นมาตรฐาน คุณลักษณะที่พึงประสงค์ ดังนี้

- 1) ร่างกายเจริญเติบโตตามวัย และมีสุขอนามัยที่ดี
- 2) กล้ามเนื้อใหญ่และกล้ามเนื้อเล็กแข็งแรง ใช้ได้อย่างคล่องแคล่ว และประสานสัมพันธ์กัน
- 3) มีสุขภาพจิตดีและมีความสุข
- 4) มีคุณธรรม จริยธรรม และมีจิตใจที่ดีงาม
- 5) ชื่นชมและแสดงออกทางศิลปะ ดนตรี การเคลื่อนไหว และรักการออกกำลังกาย
- 6) ช่วยเหลือตนเองได้เหมาะสมกับวัย
- 7) รักธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และความเป็นไทย
- 8) อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุขและปฏิบัติตนเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข
- 9) มีความสามารถในการคิดและการแก้ปัญหาได้เหมาะสมกับวัย
- 10) มีเจตคติที่ดีต่อการเรียนรู้ และทักษะในการแสวงหาความรู้
- 11) สนทนาโต้ตอบ / เล่าเรื่องเป็นประโยคอย่างต่อเนื่อง
- 12) สร้างผลงานตามความคิดของตนเอง โดยมีรายละเอียดเพิ่มขึ้น
- 13) รู้จักใช้คำถาม “ทำไม”

พัฒนาการด้านร่างกายเด็กอายุ 3 – 5 ปี

- 1) กระโดดขาเดียวไปข้างหน้าอย่างต่อเนื่องได้
- 2) รับลูกบอลที่กระดอนขึ้นจากพื้นได้ด้วยมือทั้งสอง
- 3) เดินขึ้น ลงบันได สลับเท้าได้อย่างคล่องแคล่ว
- 4) เขียนรูปสามเหลี่ยมตามแบบได้
- 5) ตัดกระดาษตามแนวเส้นโค้งที่กำหนด
- 6) ใช้กล้ามเนื้อเล็กได้ดี เช่น ดึงกระดุม ผูกเชือกกรองเท้า ฯลฯ
- 7) ยึดตัว คล่องแคล่ว

พัฒนาการด้านอารมณ์และจิตใจ

- 1) แสดงอารมณ์ได้สอดคล้องกับสถานการณ์อย่างเหมาะสม

- 2) ขึ้นชมความสามารถและผลงานของตนเองและผู้อื่น
- 3) ยึดตนเองเป็นศูนย์กลาง

พัฒนาการด้านสังคม

- 1) ปฏิบัติกิจวัตรประจำวันได้ด้วยตนเอง
- 2) เล่นหรือทำงานโดยมีจุดมุ่งหมายร่วมกับผู้อื่นได้
- 3) พบผู้ใหญ่ รู้จักไหว้ ทำความเคารพ
- 4) รับผิดชอบงานที่ได้รับมอบหมาย

พัฒนาการด้านสติปัญญา

- 1) บอกความแตกต่างของกลิ่น สี เสียง รส รูปร่าง จำแนก และจัดหมวดหมู่สิ่งของได้
- 2) บอกชื่อ นามสกุล และอายุของตนเองได้
- 3) พยายามหาวิธีแก้ปัญหาด้วยตนเอง
- 4) สนทนาโต้ตอบ/เล่าเป็นเรื่องราวได้
- 5) สร้างผลงานตามความคิดของตนเองได้ โดยมีรายละเอียดเพิ่มขึ้นและแปลกใหม่
- 6) รู้จักใช้คำถาม “ทำไม” “อย่างไร”
- 7) เริ่มเข้าใจสิ่งที่เป็นนามธรรม
- 8) นับปากเปล่าได้ถึง 20

ระยะเวลาเรียน

ใช้เวลาในการจัดประสบการณ์ให้กับเด็ก 3 - 5 ปี การศึกษาโดยประมาณ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับอายุของเด็กที่เริ่มเข้าสถานศึกษาหรือสถานพัฒนาเด็กปฐมวัย

สาระการเรียนรู้

สาระการเรียนรู้ใช้เป็นสื่อกลางในการจัดกิจกรรมให้กับเด็ก เพื่อส่งเสริมพัฒนาการทุกด้าน ทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญา ซึ่งจำเป็นต่อการพัฒนาเด็กให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งสาระการเรียนรู้ประกอบด้วย องค์ความรู้ ทักษะหรือกระบวนการและคุณลักษณะ หรือค่านิยม คุณธรรม จริยธรรม สำหรับเด็กอายุ 3- 5 ปีจะเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับตัวเด็ก บุคคล และสถานที่ที่แวดล้อมเด็ก ชรรษาติดรอบตัว และสิ่งต่าง ๆ รอบตัวเด็กที่เด็กมีโอกาสใกล้ชิด หรือมีปฏิสัมพันธ์ในชีวิตประจำวัน และเป็นสิ่งที่เด็กสนใจ จะไม่เน้นเนื้อหาการท่องจำ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับทักษะ หรือกระบวนการจำเป็นต้องบูรณาการ ทักษะที่สำคัญ และจำเป็นสำหรับเด็ก เช่น ทักษะการเคลื่อนไหว ทักษะทางสังคม ทักษะการคิด ทักษะการใช้ภาษา คณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์

เป็นต้น ขณะเดียวกันควรปลูกฝังให้เด็กเกิดเจตคติที่ดี มีค่านิยมที่พึงประสงค์ เช่น ความรู้สึกที่ดีต่อตนเองและผู้อื่น รักการเรียนรู้ รักธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และมีคุณธรรมจริยธรรมที่เหมาะสมกับวัย เป็นต้น

ผู้สอนหรือผู้จัดการศึกษา อาจนำสาระการเรียนรู้ มาจัดในลักษณะหน่วยการสอน แบบบูรณาการหรือเลือกใช้วิธีการที่สอดคล้อง กับปรัชญาและหลักการจัดการศึกษาปฐมวัย สาระการเรียนรู้กำหนดเป็น 2 ส่วนดังนี้

1) ประสพการณ์สำคัญ

ประสพการณ์เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง สำหรับการพัฒนาเด็กทางร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญา ช่วยให้เด็กเกิดทักษะที่สำคัญสำหรับการสร้างองค์ความรู้ โดยให้เด็กมีปฏิสัมพันธ์กับวัตถุสิ่งของ บุคคลต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัว รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมไปพร้อมกันด้วย ประสพการณ์สำคัญมีดังนี้

1.1) ประสพการณ์สำคัญที่ส่งเสริมพัฒนาการด้านร่างกาย ได้แก่

(1) การทรงตัวและการประสานสัมพันธ์ของกล้ามเนื้อใหญ่

(1.1) การเคลื่อนไหวอยู่กับที่และการเคลื่อนไหวเคลื่อนที่

(1.2) การเคลื่อนไหวพร้อมวัสดุอุปกรณ์

(1.3) การเล่นเครื่องเล่นสนาม

(2) การประสานสัมพันธ์ของกล้ามเนื้อเล็ก

(2.1) การเล่นเครื่องเล่นสัมผัส

(2.2) การเขียนภาพและการเล่นกับสี

(2.3) การปั้นและประดิษฐ์สิ่งต่าง ๆ ด้วยดินเหนียว ดินน้ำมัน ทราย

ไม้เศษวัสดุ ฯลฯ

(2.4) การต่อของ บรรจุ เท และแยกชิ้นส่วน

(3) การรักษาสุขภาพ

(4) การปฏิบัติตนตามสุขอนามัย

(5) การรักษาความปลอดภัย

การรักษาความปลอดภัยของตนเองและผู้อื่นในกิจวัตรประจำวัน

1.2) ประสพการณ์สำคัญที่ส่งเสริมพัฒนาการด้านอารมณ์และจิตใจ ได้แก่

(1) คนตรี

(1.1) การแสดงปฏิกิริยาโต้ตอบเสียงดนตรี

- (1.2) การเล่นเกมดนตรีง่าย ๆ เช่น เครื่องดนตรีประเภทเคาะประเภทตี ฯลฯ
- (1.3) การร้องเพลง
- (2) สุนทรียภาพ
- (2.1) การชื่นชมและสร้างสรรค์สิ่งสวยงาม
- (2.2) การแสดงออกอย่างสนุกสนานกับเรื่องตลก ขำขัน และเรื่องราว/เหตุการณ์ที่สนุกสนานต่าง ๆ
- (3) การเล่นเกม
- (3.1) การเล่นเกมอิสระ
- (3.2) การเล่นเกมรายบุคคล การเล่นเกมเป็นกลุ่ม
- (3.3) การเล่นเกมในห้องเรียนและนอกห้องเรียน
- (4) คุณธรรม จริยธรรม
- การปฏิบัติตามหลักศาสนาที่นับถือ
- 1.3) ประสบการณ์สำคัญที่ส่งเสริมพัฒนาการด้านสังคม ได้แก่ การเรียนรู้ทางสังคม
- (1) การปฏิบัติกิจวัตรประจำของตนเอง
- (2) การเล่นเกมและการทำงานร่วมกับผู้อื่น
- (3) การวางแผน ตัดสินใจเลือก และลงมือปฏิบัติ
- (4) การมีโอกาสได้รับรู้ความรู้สึก ความสนใจ และความต้องการของตนเองและผู้อื่น
- (5) การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและเคารพความคิดเห็นของผู้อื่น
- (6) การแก้ปัญหาในการเล่นเกม
- (7) การปฏิบัติตามวัฒนธรรมท้องถิ่นที่อาศัยอยู่และความเป็นไทย
- 1.4) ประสบการณ์สำคัญที่ส่งเสริมพัฒนาการด้านสติปัญญา ได้แก่
- (1) การคิด
- (1.1) การรู้จักสิ่งต่าง ๆ ด้วยการมอง ฟัง สัมผัส ชิมรส และดมกลิ่น
- (1.2) การเลียนแบบการกระทำและเสียงต่าง ๆ
- (1.3) การเชื่อมโยงภาพ ภาพถ่าย และรูปแบบต่าง ๆ กับสิ่งของหรือสถานที่จริง
- (1.4) การรับรู้ และการแสดงความรู้สึกผ่านสื่อ วัสดุ ของเล่น และผลงาน

- (1.5) การแสดงความคิดสร้างสรรค์ผ่านสื่อ วัสดุ ต่าง ๆ
- (2) การใช้ภาษา
- (2.1) การแสดงความรู้สึกร่วมด้วยคำพูด
- (2.2) การพูดกับผู้อื่นเกี่ยวกับประสบการณ์ของตนเองหรือเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับตนเอง
- (2.3) การอธิบายเกี่ยวกับสิ่งของ เหตุการณ์ และความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ
- (2.4) การฟังเรื่องราวนิทาน คำคล้องจอง คำกลอน
- (2.5) การเขียนในหลายรูปแบบผ่านประสบการณ์ที่สื่อความหมายต่อเด็ก เขียนภาพ เขียนขีดเขียน เขียนคล้ายตัวอักษร เขียนเหมือนสัญลักษณ์ เขียนชื่อตนเอง
- (2.6) การเขียนอ่านในหลายรูปแบบ ผ่านประสบการณ์ที่สื่อความหมายต่อเด็ก อ่านภาพหรือสัญลักษณ์จากหนังสือนิทาน/เรื่องราวที่สนใจ
- (3) การสังเกต การจำแนก และการเปรียบเทียบ
- (3.1) การสำรวจและอธิบายความเหมือน ความต่างของสิ่งต่าง ๆ
- (3.2) การจับคู่ การจำแนก และการจัดกลุ่ม
- (3.3) การเปรียบเทียบ เช่น ยาว/สั้น ขรุขระ/เรียบ ฯลฯ
- (3.4) การเรียงลำดับสิ่งต่าง ๆ
- (3.5) การคาดคะเนสิ่งต่าง ๆ
- (3.6) การตั้งสมมติฐาน
- (3.7) การทดลองสิ่งต่าง ๆ
- (3.8) การสืบค้นข้อมูล
- (3.9) การใช้หรืออธิบายสิ่งต่าง ๆ ด้วยวิธีการที่หลากหลาย
- (4) จำนวน
- (4.1) การเปรียบเทียบจำนวน มากกว่า น้อยกว่า เท่ากัน
- (4.2) การนับสิ่งต่าง ๆ
- (4.3) การจับคู่หนึ่งต่อหนึ่ง
- (4.4) การเพิ่มขึ้นหรือลดลงของจำนวนหรือปริมาณ
- (5) มิติสัมพันธ์ (พื้นที่ / ระยะ)
- (5.1) การต่อเข้าด้วยกัน การแยกออก การบรรจุและการเทออก
- (5.2) การสังเกตสิ่งต่าง ๆ และสถานที่จากมุมมองที่ต่าง ๆ กัน

- (5.3) การอธิบายในเรื่องตำแหน่งของสิ่งต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กัน
- (5.4) การอธิบายในเรื่องทิศทางเคลื่อนที่ของคนและสิ่งต่าง ๆ
- (5.5) การสื่อสารความหมายของมิติสัมพันธ์ด้วยภาพวาด ภาพถ่าย

และรูปภาพ

(6) เวลา

- (6.1) การเริ่มต้นและการหยุดการกระทำโดยสัญญาณ
- (6.2) การเปรียบเทียบเวลา เช่น ตอนเช้า ตอนเย็น เมื่อวานนี้ พรุ่งนี้ ฯลฯ
- (6.3) การเรียงลำดับเหตุการณ์ต่าง ๆ
- (6.4) การสังเกตความเปลี่ยนแปลงของฤดู

2) สารการเรียนรู้

สาระที่ควรเรียนรู้ เป็นเรื่องราวรอบตัวเด็กที่นำมาเป็นสื่อในการจัดกิจกรรม ให้เด็กเกิดการเรียนรู้ ไม่เน้นการท่องจำเนื้อหา และความสนใจของเด็ก โดยให้เด็กได้เรียนรู้ผ่านประสบการณ์สำคัญที่ระบุไว้ข้างต้น ทั้งนี้อาจยืดหยุ่นเนื้อหาได้ โดยคำนึงถึงประสบการณ์และสิ่งแวดล้อมในชีวิตจริงของเด็ก สาระที่เด็กอายุ 3 – 5 ปี ควรเรียนรู้ มีดังนี้

2.1) เรื่องราวเกี่ยวกับตัวเด็ก เด็กควรรู้จักชื่อ นามสกุล รูปร่าง หน้าตา รู้จักอวัยวะต่าง ๆ วิธีระมัดระวังร่างกายให้สะอาด ปลอดภัย การรับประทานอาหารที่ถูกสุขลักษณะ เรียนรู้ที่จะแสดงความคิดเห็น ความรู้สึก และแสดงมารยาทที่ดี

2.2) เรื่องราวเกี่ยวกับบุคคลและสถานที่แวดล้อมเด็ก เด็กควรมีโอกาสรู้จักและรับรู้เรื่องราวเกี่ยวกับครอบครัว สถานศึกษา ชุมชน รวมทั้งบุคคลต่าง ๆ ที่เด็กต้องเกี่ยวข้องหรือมีโอกาสใกล้ชิดและมีปฏิสัมพันธ์ในชีวิตประจำวัน

2.3) ธรรมชาติรอบตัว เด็กควรรู้สิ่งมีชีวิต ไม่มีชีวิต รวมทั้งความเปลี่ยนแปลงของโลกที่แวดล้อมเด็กตามธรรมชาติ เช่น ฤดูกาล กลางวัน กลางคืน ฯลฯ

2.4) สิ่งต่าง ๆ รอบตัวเด็ก เด็กควรรู้จักสี ขนาด รูปร่าง รูปทรง น้ำหนัก ผิวสัมผัสของสิ่งต่างๆ รอบตัว สิ่งของเครื่องใช้ ยานพาหนะ และการสื่อสารต่างๆ ที่ใช้อยู่ในชีวิตประจำวัน

การจัดประสบการณ์

การจัดประสบการณ์สำหรับเด็กปฐมวัยอายุ 3 – 5 ปี จะไม่จัดเป็นรายวิชาแต่จัดในรูปของกิจกรรมบูรณาการผ่านการเล่น เพื่อให้เด็กเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง เกิดความรู้ทักษะคุณธรรมจริยธรรม รวมทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญา โดยมีหลักการและแนวทางการจัดประสบการณ์ ดังนี้

1) หลักการจัดประสบการณ์

1.1) จัดประสบการณ์การเล่นและการเรียนรู้เพื่อพัฒนาเด็กโดยองค์รวมอย่างต่อเนื่อง

1.2) เน้นเด็กเป็นสำคัญ สนองความต้องการ ความสนใจ ความแตกต่างระหว่างบุคคลและบริบทของสังคมที่เด็กอาศัยอยู่

1.3) จัดให้เด็กได้รับการพัฒนาโดยให้ความสำคัญทั้งกับกระบวนการและผลผลิต

1.4) จัดการประเมินพัฒนาการ ให้เป็นกระบวนการอย่างต่อเนื่อง และเป็นส่วนหนึ่งของการจัดประสบการณ์

1.5) ให้ผู้ปกครองและชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาเด็ก

2) แนวทางการจัดประสบการณ์

2.1) จัดประสบการณ์ให้สอดคล้องกับจิตวิทยาพัฒนาการ คือ เหมาะกับอายุวุฒิภาวะ และระดับพัฒนาการเพื่อให้เด็กทุกคนได้พัฒนาเต็มตามศักยภาพ

2.2) จัดประสบการณ์ให้สอดคล้องกับลักษณะการเรียนรู้ของเด็กวัยนี้ คือ เด็กได้ลงมือกระทำ เรียนรู้ผ่านประสาทสัมผัสทั้ง 5 ได้เคลื่อนไหว สำรวจ เล่น ตั้งคำถาม ทดลอง และคิดแก้ปัญหาด้วยตนเอง

2.3) จัดประสบการณ์ในรูปแบบบูรณาการ คือ บูรณาการทั้งทักษะและสาระการเรียนรู้

2.4) จัดประสบการณ์ให้เด็กได้ริเริ่ม คิดวางแผน ตัดสินใจ ลงมือกระทำ และนำเสนอความคิดโดยผู้สอนเป็นผู้สนับสนุน

2.5) จัดประสบการณ์ให้เด็กมีปฏิสัมพันธ์กับเด็กอื่นกับผู้ใหญ่ ภายใต้สภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ในบรรยากาศที่อบอุ่นที่มีความสุข และเรียนรู้การทำกิจกรรมแบบร่วมมือในลักษณะต่าง ๆ กัน

2.6) จัดประสบการณ์ให้เด็กมีปฏิสัมพันธ์กับสื่อ และแหล่งการเรียนรู้ที่หลากหลายและอยู่ในวิถีชีวิตของเด็ก

2.7) จัดประสบการณ์ส่งเสริมลักษณะนิสัยที่ดี และทักษะการใช้ชีวิตประจำวัน ตลอดจนสอดแทรกคุณธรรมจริยธรรม ให้เป็นส่วนหนึ่งของการจัดประสบการณ์การเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

2.8) จัดประสบการณ์ทั้งในลักษณะที่มีการวางแผนไว้ล่วงหน้าและแผนที่เกิดขึ้นในสภาพจริงโดยไม่ได้คาดการณ์ไว้

2.9) ให้ผู้ปกครองและชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดประสบการณ์ ทั้งการวางแผน การสนับสนุนสื่อการสอน การเข้าร่วมกิจกรรม และการประเมินพัฒนาการ

2.10) จัดทำสารนิเทศน์ด้วยการรวบรวมข้อมูล เกี่ยวกับพัฒนาการ และการเรียนรู้ของเด็กเป็นรายบุคคล นำมาไตร่ตรองและใช้ให้เป็นประโยชน์ ต่อการพัฒนาเด็ก และการวิจัยในชั้นเรียน

3) การจัดกิจกรรมประจำวัน

กิจกรรมสำหรับเด็กอายุ 3 – 5 ปี สามารถนำมาจัดเป็นกิจกรรมประจำวันได้หลายรูปแบบ เป็นการช่วยให้ทั้งผู้สอนและเด็กทราบว่าแต่ละวันทำกิจกรรมอะไร เมื่อใด และอย่างไร การจัดกิจกรรมประจำวัน มีหลักการจัดและขอบข่ายของกิจกรรมประจำวัน ดังนี้

3.1) การจัดกิจกรรมประจำวัน

(1) การกำหนดระยะเวลาในการจัดกิจกรรม แต่ละกิจกรรมให้เหมาะสมกับวัยของเด็กในแต่ละวัน

(2) กิจกรรมที่ต้องใช้ความคิด ทั้งในกลุ่มเล็กและกลุ่มใหญ่ ไม่ควรใช้เวลาต่อเนื่องนานเกิน 20 นาที

(3) กิจกรรมที่เด็กมีอิสระเลือกเล่นเสรี เช่น การเล่นตามมุม การเล่นกลางแจ้ง ฯลฯ ใช้เวลาประมาณ 40 – 60 นาที

(4) กิจกรรมควรมีความสมดุล ระหว่างกิจกรรมในห้องและนอกห้อง กิจกรรมที่ใช้กล้ามเนื้อใหญ่ และกล้ามเนื้อเล็ก กิจกรรมที่เป็นรายบุคคล กลุ่มย่อย และกลุ่มใหญ่ กิจกรรมที่เด็กเป็นผู้ริเริ่ม และกิจกรรมที่ใช้คำสั่ง และไม่ใช้คำสั่งจัดให้ครบทุกประเภท ทั้งนี้กิจกรรมที่ต้องออกกำลังกายควรจัดสลับ กับกิจกรรมที่ไม่ต้องออกกำลังกายมากนัก เพื่อเด็กจะได้ไม่เหนื่อยเกินไป

3.2) ขอบข่ายของกิจกรรมประจำวัน การเลือกกิจกรรมที่จำเป็นมาจัดในแต่ละวัน ต้องให้ครอบคลุมดังต่อไปนี้

(1) การพัฒนากล้ามเนื้อใหญ่ เพื่อให้เด็กได้พัฒนาความแข็งแรงของกล้ามเนื้อใหญ่ การเคลื่อนไหว และความคล่องแคล่วในการใช้วัยวะต่าง ๆ จึงควรจัดกิจกรรม โดยให้เด็กได้เล่นอิสระกลางแจ้ง เล่นเครื่องเล่นสนาม เคลื่อนไหวร่างกายตามจังหวะดนตรี

(2) การพัฒนากล้ามเนื้อเล็ก เพื่อให้เด็กได้พัฒนาความแข็งแรง ของกล้ามเนื้อเล็ก การประสานสัมพันธ์ระหว่างมือและตา จึงควรจัดกิจกรรมโดยให้เด็ก ได้เล่นเครื่องเล่นสัมผัส เล่นเกมต่อภาพ ฝึกช่วยเหลือตนเองในการแต่งกาย หยิบจับช้อนส้อมในอุปกรณ์ศิลปะ เช่น สีเทียน กรรไกร พู่กัน ดินเหนียว ฯลฯ

(3) การพัฒนาอารมณ์ จิตใจ และปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม เพื่อให้เด็กมีความรู้สึกที่ดีต่อตนเองและผู้อื่น มีความเชื่อมั่น กล้าแสดงออก มีวินัยในตนเอง รับผิดชอบ ซื่อสัตย์ ประหยัด เมตตา กรุณา เอื้อเฟื้อ แบ่งปัน มีมารยาทและปฏิบัติตามวัฒนธรรมไทยและศาสนาที่นับถือ จึงควรจัดกิจกรรมต่าง ๆ ผ่านการเล่นให้เด็กได้มีโอกาสตัดสินใจเลือก ได้รับการตอบสนองตามความต้องการ ได้ฝึกปฏิบัติโดยสอดแทรกคุณธรรม จริยธรรม ตลอดเวลาที่โอกาสเอื้ออำนวย

(4) การพัฒนาสังคมนิสัย เพื่อให้เด็กมีลักษณะนิสัยที่ดี แสดงออกอย่างเหมาะสม และอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ช่วยเหลือตนเองในการทำกิจวัตรประจำวัน มีนิสัยรักการทำงาน รู้จักระมัดระวังความปลอดภัยของตนเองผู้อื่น จึงควรจัดให้เด็กได้ปฏิบัติกิจวัตรประจำวันอย่างสม่ำเสมอ เช่น การรับประทานอาหาร พักผ่อนหลับนอน ขับถ่าย ทำความสะอาดร่างกาย เล่นและกระทำร่วมกับผู้อื่น ปฏิบัติตามกฎกติกาข้อตกลงของส่วนรวม เก็บของเข้าที่เมื่อเล่น หรือทำงานเสร็จ ฯลฯ

(6) การพัฒนาการคิด เพื่อให้เด็กได้พัฒนาความคิดรวบยอด สังเกต จำแนก เปรียบเทียบ จัดหมวดหมู่ เรียงลำดับเหตุการณ์ แก้ปัญหา จึงควรจัดกิจกรรมให้เด็กได้สนทนาอภิปราย แลกเปลี่ยนความคิดเห็น เชิญวิทยากรมาพูดคุยกับเด็ก ค้นคว้าจากแหล่ง ข้อมูลต่าง ๆ ทดลอง ศึกษา นอกสถานที่ ประกอบอาหาร หรือจัดให้เด็กได้เล่นเกมการศึกษา ที่เหมาะสมกับวัยอย่างหลากหลาย ฝึกการแก้ปัญหาในชีวิตประจำวัน และในการทำกิจกรรมทั้งที่เป็นกลุ่มย่อย กลุ่มใหญ่ หรือรายบุคคล

(7) การพัฒนาภาษา เพื่อให้เด็กได้มีโอกาสใช้ภาษาสื่อสาร ถ่ายทอด ความรู้สึก ความนึกคิด ความรู้ความเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ที่เด็กมีประสบการณ์ จึงควรจัดกิจกรรมทางภาษาให้มีความหลากหลาย ในสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ มุ่งปลูกฝังให้เด็กรักการอ่าน และบุคคลที่แวดล้อมต้องเป็นแบบอย่างที่ดีในการใช้ภาษา ทั้งนี้ต้องคำนึงถึงหลักการจัดกิจกรรมทางภาษาที่เหมาะสมกับเด็กเป็นสำคัญ

(8) การส่งเสริมจินตนาการและความคิดสร้างสรรค์ เพื่อให้เด็กได้พัฒนาความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ได้ถ่ายทอดความรู้สึก และเห็นความสวยงามของสิ่งต่างๆ รอบตัว โดยใช้กิจกรรมศิลปะและดนตรีเป็นสื่อ ใช้การเคลื่อนไหวและจังหวะตามจินตนาการ ได้ประดิษฐ์สิ่งต่างๆ อย่างอิสระตามความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของเด็ก เล่นบทบาทสมมติในมุมต่างๆ เล่นน้ำ เล่นทราย เล่นก่อสร้างสิ่งต่างๆ เช่น แท่งไม้ รูปทรงต่างๆ ฯลฯ

การประเมินพัฒนาการ

การประเมินพัฒนาการของเด็กอายุ 3 – 5 ปี เป็นการประเมินพัฒนาการทางด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญาของเด็ก โดยถือเป็นกระบวนการต่อเนื่อง และเป็นส่วน

หนึ่งของกิจกรรมปกติที่จัดให้เด็กในแต่ละวัย ทั้งนี้ให้มุ่งนำข้อมูลการประเมิน มาพิจารณาปรับปรุงวางแผนการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมให้เด็กแต่ละคน ได้รับการพัฒนาตามจุดประสงค์ของหลักสูตร การประเมินพัฒนาการควรมีหลักดังนี้

- 1) ประเมินพัฒนาการของเด็กครบทุกด้าน และนำผลมาพัฒนาเด็ก
- 2) ประเมินเป็นรายบุคคลอย่างสม่ำเสมอต่อเนื่องตลอดปี
- 3) สภาพการประเมินควรมีลักษณะเช่นเดียวกับปฏิบัติกิจกรรมประจำวัน
- 4) ประเมินอย่างเป็นระบบ มีการวางแผน เลือกใช้เครื่องมือและจัดบันทึกไว้เป็น

หลักฐาน

5) ประเมินตามสภาพจริงด้วยวิธีการหลากหลายเหมาะสมกับเด็ก รวมทั้งผู้ใช้แหล่งข้อมูลหลาย ๆ ด้าน ไม่ควรใช้แบบทดสอบ

สำหรับวิธีการประเมินที่เหมาะสมและควรใช้กับเด็กอายุ 3 – 5 ปี ได้แก่ การสังเกต การบันทึกพฤติกรรม การสนทนา การสัมภาษณ์ การวิเคราะห์ข้อมูลจากผลงานเด็กที่เก็บอย่างมีระบบ

1.3 แนวคิดในการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ระดับก่อนประถมศึกษา

การศึกษาในระดับปฐมวัย เป็นการศึกษาก่อนภาคบังคับ การที่จะจัดทำหลักสูตรให้แน่ชัดตายตัวยังไม่มีการกำหนดเป็นทางการที่แน่นอน

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานได้มีการจัดทำหลักสูตรเป็นรูปแบบรูปเล่มเรียกว่า” คู่มือหลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พุทธศักราช 2546 (สำหรับเด็กอายุ 3-5 ปี) สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานเขียนไว้ว่า การจัดประสบการณ์สำหรับเด็กปฐมวัย 3-5 ปี ไม่จัดเป็นรายวิชา แต่จัดในรูปกิจกรรมบูรณาการผ่านการเล่น เพื่อให้เด็กได้รับประสบการณ์ตรง เกิดการเรียนรู้ได้ทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญา กิจกรรมที่จัดให้เด็กในแต่ละวัน อาจใช้ชื่อเรียกกิจกรรมแตกต่างกันไปในแต่ละหน่วยงาน แต่ทั้งนี้ประสบการณ์จะต้องครอบคลุมประสบการณ์สำคัญที่กำหนดในระดับ ปฐมวัย และควรมีจุดมุ่งหมายให้มีความรู้ที่เด็กสนใจ และสาระที่ควรเรียนรู้ที่ผู้สอนกำหนด เมื่อเด็กได้รับประสบการณ์สำคัญและทำกิจกรรมในแต่ละหัวเรื่อง แล้วเด็กจะเกิดแนวคิดตามที่ได้เสนอแนะ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2546 : 50) ฉะนั้น การกำหนดความหมายของหลักสูตรการศึกษาปฐมวัย จึงแตกต่างออกไปขึ้นอยู่กับความเข้าใจและมุมมองของครูและผู้บริหารจัดหลักสูตรให้เด็กในวัยนี้ได้เรียนรู้ เป็นการจัดประสบการณ์การเรียนรู้เพื่อสอนให้เด็กอ่านเขียนได้ และคิดเลขเป็นเท่านั้น เพื่อเป็นพื้นฐานในการเรียนประถมศึกษาปีที่ 1 หรือเพื่อแสวงหาแนวทาง ในการจัดประสบการณ์ให้กับเด็กในระดับนี้อย่างถูกต้อง และพึงประสงค์เหมาะสมกับพัฒนาการด้านต่าง ๆ ของเด็ก (สิริมา ภิญโญนนตพงษ์ 2545 : 65-69)

1) หลักสูตรการศึกษาปฐมวัยในความหมาย “กิจกรรมเน้นเด็กเป็นสำคัญ” แนวการจัดประสบการณ์ในความหมายนี้คือ กิจกรรมเป็นประสบการณ์ ที่เกิดขึ้นจากการที่เด็ก ๆ เป็นผู้เลือกตัดสินใจทำ โดยมีครูเป็นผู้ให้ความสนับสนุน และคอยช่วยเหลือเด็กในการทำกิจกรรมนั้น ในระยะเวลาขณะนั้น แต่การจัดประสบการณ์ เป็นตารางเวลาที่กำหนดลักษณะกิจกรรม เปลี่ยนตามช่วงเวลาหนึ่ง ๆ เช่น เด็ก ๆ อยากรู้เรื่องช้าง ครูจัดกิจกรรมเล่านิทานเรื่องช้าง กิจกรรมศิลปะวาดรูปช้าง ตีกระทบช้าง กิจกรรมร้องเพลงช้าง เดินทำช้าง การจัดกิจกรรมเกี่ยวกับเรื่องช้าง การจัดประสบการณ์แบบนี้ มุ่งเน้นให้เด็กไทยได้รับทั้งเนื้อหา และคุณค่าที่สำคัญ ได้แก่ มนุษยสัมพันธ์ การแก้ปัญหาด้วยตนเอง การรู้จักค้นคว้า ค้นพบ การแสดงออกสิ่งต่าง ๆ นั้นมาจากความสนใจของเด็ก ครูไม่ได้วางแผนเนื้อหา และกิจกรรมการเรียนการสอนไว้ก่อน ดังนั้น บทบาทการสอน จึงออกมาในรูปของการสังเกต บทบาทของการวางแผน จึงมีความหมายเปรียบเสมือน “การรวบรวมข้อมูลโดยผ่านการสังเกตและปฏิสัมพันธ์กับเด็ก และการใช้ข้อมูลที่จะเลือกประสบการณ์การเล่นให้เหมาะสม” แหล่งสำคัญสำหรับการจัดประสบการณ์ในความหมายนี้ คือ ตัวนักเรียน ดังนั้น เนื้อหาของการจัดประสบการณ์มาจากความต้องการของเด็ก เด็กเป็นศูนย์กลางของการจัดเนื้อหา และกิจกรรม

2) หลักสูตรการจัดการปฐมวัยในความหมาย “มวลประสบการณ์ของเด็กในโรงเรียน” แนวความคิดของการจัดประสบการณ์ในความหมายนี้ คือ ทุกสิ่งทุกอย่างมีแบบแผนประสบการณ์ของเด็กในโรงเรียน มุ่งสนองความต้องการของเด็ก ในด้านความเป็นมนุษย์ แนวการจัดประสบการณ์ให้เด็กนั้น เน้นเรื่องสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวเด็ก กระบวนการกลุ่ม วิธีที่สมาชิกในกลุ่มปฏิบัติต่อกัน และการสื่อสารระหว่างกัน

3) หลักสูตรการศึกษาปฐมวัยในความหมาย “แผนสำหรับการสอน” แผนสำหรับการสอน เป็นแผนการจัดประสบการณ์ที่ส่วนมาก ผู้บริหารโรงเรียนจัดทำขึ้น เพื่อเป็นแนวทางการจัดประสบการณ์ให้ครูได้นำไปใช้ในห้องเรียน การวางแผนการสอนนี้ ส่วนมากกำหนดระยะเวลา ซึ่งอาจจะเป็นแนวการวางแผนการสอนระยะสั้น หรือระยะยาว มีระดับของระยะเวลา ซึ่งแตกต่างกัน บางรูปแบบเน้นกระบวนการ ทางการทำกิจกรรม บางแผนเน้นเนื้อหา และบางอย่างเน้นกระบวนการตั้งจุดมุ่งหมาย

การจัดแนวประสบการณ์ โดยใช้วิธีการวางแผนการสอน เป็นวิธีที่ช่วยให้ครูใหม่ และครูที่มีประสบการณ์มาแล้วได้เข้าใจความต้องการของเด็ก ความสนใจ กิจกรรมต่าง ๆ และการจัดวัสดุ และสภาพแวดล้อมเข้าด้วยกัน แผนการสอนที่ใช้กับเด็กเล็ก ๆ นี้ ควรกำหนดให้มีการพิจารณายืดหยุ่น การเขียนแผนการสอน เป็นการช่วยให้ครูแสดงกิจกรรมการวางแผนการสอนในทุก ๆ วัน อย่างชัดเจน ได้มีการเตรียมตัวและพัฒนาในสถานการณ์ต่าง ๆ กัน ครูที่มีประสบการณ์มาก ๆ จะ

ปฏิเสธแผนการสอน โดยให้เหตุผลว่าเป็นการไม่สนองความต้องการของเด็ก การสอนไม่ยืดหยุ่น ครูไม่ได้สังเกตทุกกิจกรรมของเด็ก ๆ อย่างใกล้ชิดเพราะต้องคำนึงถึงการสอนตามแผนที่กำหนดไว้

4) หลักสูตรการศึกษาปฐมวัย ในความหมายการเป็นหน่วยการเรียนรู้ แนวการจัดประสบการณ์ในความหมายนี้ หมายถึง การจัดประสบการณ์ไม่แบ่งเป็นรายวิชา แต่จัดประสบการณ์ให้เด็กเรียนแบบเรื่องหรือเรียกว่าหน่วย นำระบบวิชาต่าง ๆ มาบูรณาการกัน แต่จะเป็นเรื่องหรือหน่วยจะประมวลทุกวิชาทั้งเนื้อหากิจกรรมให้เด็กเรียนรู้ อาทิเช่น หน่วยตัวเอง หน่วยดอกไม้ หน่วยสัตว์ ลักษณะการจัดประสบการณ์นี้ ออกมาในรูปแบบของแนวการจัดประสบการณ์ระดับประเทศและปรับรูปแบบให้เหมาะกับระดับท้องถิ่นมีลักษณะเป็นแผนการสอนแบบคู่มือครู ประกอบด้วย จุดมุ่งหมายเนื้อหา กิจกรรม และการประเมินผล ซึ่งมีเอกสารและข้อมูลต่าง ๆ ที่ให้ความกระจ่างชัดแก่ครูที่นำไปใช้ กำหนดความคาดหวังของโปรแกรมเป็นการรวมภาพการจัดทั้งหมดเป็นหนึ่งเดียวกันกับประสบการณ์ต่าง ๆ ที่เด็กควรได้รับในโรงเรียน ตอบสนองตามความต้องการของเด็ก

5) หลักสูตรการศึกษาปฐมวัยในความหมาย “โปรแกรมการศึกษาแนวทางการจัดประสบการณ์นี้ ใช้เป็นการจัดโปรแกรมการศึกษาที่มีแนวการสอนแบบเฉพาะ อาทิ โปรแกรมการจัดตามแนวทางของมอนเตอริช โปรแกรมเฮดสตาาร์ท โปรแกรมการสอนแบบวอลคอฟ ซึ่งชื่อของโปรแกรมมีความหมายบอกถึงความเกี่ยวข้องกับทฤษฎีแนวทางการจัดของโปรแกรมนั้น ๆ”

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2547 : 13 - 14) ได้เขียนถึงหลักการจัดประสบการณ์ไว้ดังนี้

- 1) จัดประสบการณ์การเล่นและการเรียนรู้เพื่อพัฒนาเด็กโดยองค์รวมอย่างต่อเนื่อง
- 2) เน้นเด็กเป็นสำคัญ สนองความต้องการความสนใจ ความแตกต่างระหว่างบุคคลและบริบทของสังคมที่เด็กอาศัยอยู่
- 3) จัดให้เด็กได้รับการพัฒนาโดยให้ความสำคัญทั้งกับกระบวนการและผลผลิต
- 4) จัดการประเมินพัฒนาการให้เป็นกระบวนการอย่างต่อเนื่อง และเป็นส่วนหนึ่งของการจัดประสบการณ์
- 5) ให้ผู้ปกครองและชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาเด็ก

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการได้ออกแนวทางในการจัดประสบการณ์เรียนรู้ไว้ในหลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พุทธศักราช 2546 ไว้ดังนี้

- 1) จัดประสบการณ์ให้สอดคล้องกับจิตวิทยาพัฒนาการ คือ เหมาะกับอายุ วุฒิภาวะ และระดับพัฒนาการ เพื่อให้เด็กทุกคนได้พัฒนาเต็มตามศักยภาพ

- 2) จัดประสบการณ์ให้สอดคล้องกับลักษณะการเรียนรู้ของเด็กวัยนี้ คือ เด็กได้ลงมือกระทำเรียนรู้ผ่านประสาทสัมผัสทั้งห้าได้เคลื่อนไหว สำรวจ เล่น สังเกต เริ่มต้นทดลอง และคิดแก้ปัญหาด้วยตนเอง
- 3) จัดประสบการณ์ในรูปแบบบูรณาการ คือ บูรณาการทั้ง ทักษะ และสาระการเรียนรู้
- 4) จัดประสบการณ์ให้เด็กได้ริเริ่มคิดวางแผน ตัดสินใจลงมือกระทำ และนำเสนอความคิดโดยผู้สอนเป็นผู้สนับสนุน อำนวยความสะดวกและเรียนรู้ร่วมกับเด็ก
- 5) จัดประสบการณ์ให้เด็กมีปฏิสัมพันธ์กับเด็กอื่น กับผู้ใหญ่ ภายใต้สภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ในบรรยากาศที่อบอุ่น มีความสุขและเรียนรู้การทำกิจกรรมแบบร่วมมือในลักษณะต่าง ๆ กัน
- 6) จัดประสบการณ์ให้เด็กปฏิสัมพันธ์กับสื่อและแหล่งการเรียนรู้ที่หลากหลายอยู่ในวิถีชีวิตของเด็ก
- 7) จัดประสบการณ์ที่ส่งเสริมลักษณะนิสัยที่ดีและทักษะการใช้ชีวิตประจำวัน ตลอดจนสอดแทรกคุณธรรมจริยธรรม ให้เป็นส่วนหนึ่งของการจัดประสบการณ์การเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง
- 8) จัดประสบการณ์ทั้งในลักษณะที่มีการวางแผนไว้ล่วงหน้าและแผนที่เกิดขึ้นในสภาพจริง โดยไม่ได้คาดการณ์ไว้
- 9) ให้ผู้ปกครองเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดประสบการณ์ซึ่งการวางแผนการสนับสนุนสื่อการสอนการเข้าร่วมกิจกรรมและการประเมินพัฒนาการ
- 10) จัดทำสารนิทัศน์ด้วยการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับพัฒนาการและการเรียนรู้หลากหลายเบนท์เลย์ (Bentley 1986 : 2900 – A – 2901 – A) ได้ศึกษาบทบาทของประสบการณ์เมื่อกลับจากชนบทในเรื่องสิ่งแวดล้อมของโรงเรียนระดับกลาง เพื่อพิจารณาว่าการสอนนอกห้องเรียนโดยทัศนศึกษา จะทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ของสิ่งแวดล้อมศึกษาหรือไม่ วิธีดำเนินการวิจัยโดยใช้กลุ่มตัวอย่างที่เป็นอาสาสมัครในระดับ 5 และ 6 จำนวน 31 คน มาจากครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมต่างกัน หลังจากออกไปทัศนศึกษา 2 วัน ทำการเก็บข้อมูล จากกลุ่มตัวอย่างครั้งหนึ่ง อีกครั้งหนึ่งเก็บข้อมูลเมื่อเวลาผ่านไป 10 เดือน ข้อมูลที่ได้จากกลุ่มตัวอย่าง บรรยายถึงประสบการณ์และรายงานจากการสัมภาษณ์ ทำการวิเคราะห์เนื้อหา เพื่อพิจารณาถึงสิ่งที่เป็นลักษณะร่วม และส่วนที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวในแง่ของความรู้ เจตคติ ความรู้สึก พฤติกรรมและทักษะ พบว่าประเด็นที่มีลักษณะร่วมกันร้อยละ 5 มี 67 ประเด็น ประเด็นที่มีความถี่สูง ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับสิ่งมีชีวิตและป่าไม้ ความสามารถส่วนบุคคล ภูมิประเทศ และจริยธรรมทางสิ่งแวดล้อม เจตคติ มีความอยากรู้อยากเห็น การหาข้อมูล การร่วมมือ ความซาบซึ้งในความงาม และการแข่งขัน ความรู้สึก มีความสนุกสนาน ความเมื่อยล้า ความภาคภูมิใจ ความตื่นเต้น ความวิตกกังวล และความไม่สะดวกสบาย พฤติกรรม

การเดินทางไปพักผ่อน การทำบทเรียน ทัศนศึกษาการจับสัตว์ การมีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อน การพักผ่อนที่บ้าน การสำรวจและทักษะในการอยู่ร่วมค่ายพักแรมต่าง ๆ มี 19 ประเด็น ที่ต่างกันระหว่างชั้นต่างกัน ความแตกต่างของการออกทัศนศึกษาแต่ละครั้ง ระดับวุฒิภาวะและประสบการณ์เดิม มี 14 ประเด็น ที่ต่างกันระหว่างข้อมูลที่เก็บได้ในระยะสั้นและยาว ซึ่งสรุปได้ว่า การเน้นทางด้านกายภาพ ความแปลกและความซับซ้อนของสิ่งแวดล้อมและโอกาสที่จะสำรวจและเล่น เป็นโฉมหน้าใหม่ของประสบการณ์เกี่ยวข้องกับผลของการศึกษา

การจัดกิจกรรมประจำวัน

เยวภา เดชะคุปต์ (2525 : 41) ได้กล่าวว่าการจัดกิจกรรมการรับเด็กก่อนวัยเรียน ควรจัดในลักษณะของการ “การเล่นปนเรียน” ซึ่งจะสอดคล้องกับธรรมชาติของเด็กในวัยนี้มากที่สุด และในการสอนก็ควรจัดในรูปของการเตรียมความพร้อมหรือการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยตนเอง ในการจัดกิจกรรมไม่ควรเน้นการอ่านออกเขียนได้ เป็นสำคัญแต่ควรให้เด็กได้รับการฝึกการเตรียมความพร้อมเพื่อพัฒนาตนเองทั้งทางด้านร่างกาย อารมณ์ สมควรฝึกสติปัญญาไปพร้อม ๆ กัน

การจัดกิจกรรมสำหรับเด็กระดับก่อนประถมศึกษา จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะเด็กในวัยนี้เป็นระยะที่สำคัญที่สุด ของการพัฒนาการทั้งทางร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญา เพราะฉะนั้นจึงจำเป็นต้องจัดกิจกรรมที่เหมาะสม ให้กับเด็กเพื่อกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาอย่างเต็มตามศักยภาพ ของเด็กแต่ละคน โดยมีหลักการจัดกิจกรรมสำหรับเด็กก่อนประถมศึกษาดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2542 : 53-56)

หลักการจัดกิจกรรมประจำวัน

1) กำหนดระยะเวลาในการจัดกิจกรรม แต่ละกิจกรรมให้เหมาะสมกับวัยของเด็กในแต่ละวันและยืดหยุ่นได้ตามความต้องการและความสนใจของเด็ก เช่น

วัย 3 ปี มีความสนใจช่วงสั้นประมาณ 8 นาที

วัย 4 ปี มีความสนใจอยู่ได้ประมาณ 12 นาที

วัย 5 ปี มีความสนใจอยู่ได้ประมาณ 15 นาที

1.1) กิจกรรมที่ต้องใช้ความคิด ทั้งในกลุ่มเล็กและกลุ่มใหญ่ไม่ควรใช้เวลาต่อเนื่องนานเกินกว่า 20 นาที

1.2) กิจกรรมที่เด็กมีอิสระเลือกเล่นเสรี เช่น การเล่นตามมุม การเล่นกลางแจ้ง ฯลฯ ในเวลาประมาณ 40-60 นาที

1.3) กิจกรรมควรมีความสมดุลระหว่างกิจกรรมในห้องและนอกห้อง กิจกรรมที่ใช้กล้ามเนื้อใหญ่และกล้ามเนื้อเล็ก กิจกรรมที่เป็นแบบบุคคลกลุ่มย่อย กิจกรรมที่เด็กเป็นผู้ริเริ่ม

และผู้สอนเป็นผู้ริเริ่ม และกิจกรรมที่ใช้กำลังและไม่ใช้กำลังจัดให้ครบทุกประเภท ทั้งนี้กิจกรรมที่ต้องออกกำลังกายควรจะสลับกับกิจกรรมที่ไม่ต้องออกกำลังมากนักเพื่อเด็กจะได้ไม่เหนื่อยเกินไป

2) ขอบข่ายของกิจกรรมประจำวัน การเลือกกิจกรรมที่จะนำมาจัดในแต่ละวัน ต้องให้ครอบคลุมดังต่อไปนี้

2.1) การพัฒนากล้ามเนื้อใหญ่ เพื่อให้เด็กได้พัฒนาความแข็งแรงของกล้ามเนื้อใหญ่ การเคลื่อนไหวและความคล่องแคล่วในการใช้วัยวะต่าง ๆ จึงควรจัดกิจกรรม โดยปล่อยให้เด็กได้เล่นอิสระกลางแจ้ง เล่นเครื่องเล่นสบาย เคลื่อนไหวร่างกายตามจังหวะดนตรี

2.2) การพัฒนากล้ามเนื้อเล็ก เพื่อให้เด็กได้พัฒนาความแข็งแรงของกล้ามเนื้อเล็ก การประสานสัมพันธ์ระหว่างมือและตา จึงควรจัดกิจกรรม โดยให้เด็กได้เล่นเครื่องเล่นสัมผัสเล่นเกมต่อภาพ ฝึกช่วยเหลือตนเองในการแต่งกาย หยิบจับชิ้นส่วนใช้อุปกรณ์ เช่น สีเทียน กรรไกร พู่กัน ดินเหนียว ฯลฯ

2.3) การเล่นเสรีเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นสำหรับเด็กปฐมวัย ช่วยให้เด็กได้รู้จักการเลือกตัดสินใจ และแก้ปัญหาคิดสร้างสรรค์ในแต่ละวัน เด็กทุกวัยควรมีโอกาสเล่นเสรี 1 ชั่วโมงต่อวัน

2.4) กิจกรรมที่ต้องมีการวางแผน โดยผู้สอนจะช่วยให้เด็กเกิดทักษะหรือความคิดรวบยอดในเรื่องใดเรื่องหนึ่งตามที่กำหนดไว้ในหลักสูตร เช่น ผู้สอนต้องการให้เด็กเกิดความคิดรวบยอดเกี่ยวกับผลไม้ ซึ่งผู้สอนต้องวางแผนกิจกรรมล่วงหน้า เวลาที่ใช้ในแต่ละวันที่กำหนดไว้ 3 ต่อ 4 ชั่วโมง (45 นาที) มิได้หมายให้ผู้สอน ๆ ต่อเนื่อง 45 นาที ในหนึ่งกิจกรรมเพื่อให้เด็กเกิดความคิดรวบยอด ผู้สอนต้องพิจารณาว่า เด็กมีช่วงความสนใจสั้นจะต้องจัดแบ่งเวลาหลายช่วงให้เหมาะกับเด็กและเวลาฟัง หรือเด็กอาจถูกสอนความคิดรวบยอดเรื่องผลไม้ในกิจกรรมนั้น

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2547 : 15-17) ได้เขียนถึงการจัดกิจกรรมประจำวัน และการประเมินพัฒนาการไว้ดังนี้

1) กิจกรรมสำหรับเด็กอายุ 3-5 ปี สามารถนำมาจัดเป็นกิจกรรมประจำวันได้หลายรูปแบบ เป็นการช่วยให้ทั้งผู้สอน และเด็กทราบว่าแต่ละวันทำกิจกรรมอะไร เมื่อใด อย่งไร การจัดกิจกรรมประจำวัน มีหลักการจัดและขอบข่ายของกิจกรรมประจำวันดังนี้

1.1) กำหนดเวลาในการจัดกิจกรรม แต่ละกิจกรรมให้เหมาะสมกับวัยของเด็กแต่ละวัน

1.2) กิจกรรมที่ต้องใช้ความคิด ทั้งในกลุ่มเล็กและกลุ่มใหญ่ ไม่ควรใช้เวลาต่อเนื่องนานเกินกว่า 20 นาที

1.3) กิจกรรมที่เด็กมีอิสระเลือกเล่นเสรี เช่น การเล่นตามมุม การเล่นกลางแจ้ง ฯลฯ ใช้เวลาประมาณ 40-60 นาที

1.4) กิจกรรมควรมีความสมดุลระหว่างกิจกรรมในห้องเรียนนอกห้องเรียน กิจกรรมที่ใช้กล้ามเนื้อใหญ่ กิจกรรมที่ใช้กล้ามเนื้อเล็ก กิจกรรมที่เป็นรายบุคคล กลุ่มย่อยและกลุ่มใหญ่ กิจกรรมที่เด็กเป็นผู้ริเริ่มและผู้สอนที่เป็นผู้ริเริ่ม และกิจกรรมที่ออกกำลังกายควรจัดสลับกับกิจกรรมที่ไม่ต้องออกกำลังกาย เพื่อเด็กจะได้ไม่เหนื่อยเกินไป

2) ขอบข่ายของกิจกรรมประจำวัน การเลือกกิจกรรมที่จะนำมาจัดในแต่ละวัน ต้องให้ครอบคลุมสิ่งต่อไปนี้

2.1) การพัฒนากล้ามเนื้อใหญ่ เพื่อให้เด็กได้พัฒนาความแข็งแรง ของกล้ามเนื้อใหญ่ การเคลื่อนไหว และความคล่องแคล่วในการใช้วัยวะต่าง ๆ จึงควรจัดกิจกรรม โดยให้เด็กได้เล่นอิสระกลางแจ้ง เล่นเครื่องเล่นสนาม เคลื่อนไหวร่างกายตามจังหวะดนตรี

2.2) การพัฒนากล้ามเนื้อเล็ก เพื่อให้เด็กได้พัฒนาความแข็งแรงของกล้ามเนื้อเล็ก การประสานสัมพันธ์ระหว่างมือและตา จึงควรจัดกิจกรรมโดยให้เด็กได้เล่นเครื่องสัมผัส เล่นเกมต่อภาพ ฝึกช่วยเหลือตนเองในการแต่งกาย หยิบจับชิ้นส่วน ใช้อุปกรณ์ศิลปะ เช่น สีเทียน กรรไกร พู่กัน ดินเหนียว ฯลฯ

2.3) การพัฒนาอารมณ์ จิตใจ และปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม เพื่อให้เด็กมีความรู้สึกที่ดีต่อตนเองและผู้อื่น มีความเชื่อมั่น กล้าแสดงออก เอื้อเฟื้อ แบ่งปัน มีมารยาทและปฏิบัติตามวัฒนธรรมไทยและศาสนาที่นับถือ จึงควรจัดกิจกรรมต่าง ๆ ผ่านการเล่นให้ได้มีโอกาสตัดสินใจเลือก ได้รับการตอบสนองตามความต้องการ ได้ฝึกปฏิบัติโดยสอดแทรกคุณธรรม จริยธรรม ตลอดเวลาที่โอกาสเอื้ออำนวย

2.4) การพัฒนาสังคมนิสัย เพื่อให้เด็กมีลักษณะนิสัยที่ดี แสดงออกอย่างเหมาะสม และอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ช่วยเหลือตนเองในการทำกิจวัตรประจำวัน มีนิสัยรักการทำงาน รู้จักระมัดระวังความปลอดภัยของตนเองและผู้อื่น จึงควรจัดให้เด็กปฏิบัติกิจวัตรประจำวันอย่างสม่ำเสมอ เช่น รับประทานอาหาร พักผ่อนนอนหลับ ขับถ่ายทำความสะอาดร่างกายเล่นและทำงานร่วมกับผู้อื่น ปฏิบัติตามกติกาข้อตกลงของส่วนรวมเก็บของเข้าที่เมื่อเล่นหรือทำงานเสร็จ ฯลฯ

2.5) การพัฒนาการคิด เพื่อให้เด็กได้พัฒนาความคิดรวบยอด สังเกต จำแนก เปรียบเทียบ จัดหมวดหมู่เรียงลำดับเหตุการณ์ แก้ปัญหา จึงควรจัดกิจกรรมให้เด็กได้สนทนากิปราย แลกเปลี่ยนความคิดเห็น เชิญวิทยากรมาพูดคุยกับเด็กค้นคว้าจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ทดลอง ศึกษานอกสถานที่ ประกอบอาหาร หรือจัดให้เด็กได้เล่นเกมการศึกษาที่เหมาะสมกับวัยอย่างหลากหลาย ฝึกการแก้ปัญหาในชีวิตประจำวันและในการทำกิจกรรมทั้งที่เป็นกลุ่มย่อย กลุ่มใหญ่หรือรายบุคคล

เบอร์เกส (Burgess 1970 : 5333 – A) ได้ทดลองหาประสิทธิภาพของเกมคณิตศาสตร์จากหนังสือคู่มืออุปกรณ์และเกมคณิตศาสตร์ที่ได้ทำการปรับปรุงเพื่อสอนความคิดรวบยอดและความชำนาญเรื่องจำนวน โดยแบ่งนักเรียน 12 ห้อง เป็นกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม ทุกห้องเรียนจะเรียนตามปกติในครึ่งชั่วโมงแรกของการทดลอง ครึ่งชั่วโมงหลัง กลุ่มทดลองจะได้เล่นเกมหรือกิจกรรมที่กำหนดไว้ ส่วนกลุ่มควบคุมจะได้ทำกิจกรรมอื่นที่ไม่ใช่เกม ทำการทดลองเป็นเวลานานแปดสัปดาห์ ปรากฏว่านักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำ เมื่อได้เล่นเกมยุทธวิธีแล้วทำให้มีเจตคติดีขึ้น แต่ในความคิดรวบยอดทางคณิตศาสตร์และความชำนาญยังไม่ได้ผลแน่นอน

2.6) การพัฒนาภาษา เพื่อให้เด็กได้มีโอกาสใช้ภาษาสื่อสารถ่ายทอดความรู้สึก ความนึกคิด ความรู้ ความเข้าใจ ในสิ่งต่าง ๆ ที่เด็กมีประสบการณ์ จึงควรจัดกิจกรรมทางภาษาให้มีความหลากหลายในสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ มุ่งปลูกฝังให้เด็กรักการอ่าน และ บุคลากรที่แวดล้อมต้องเป็นแบบอย่างที่ดีในการใช้ภาษา ทั้งต้องคำนึงถึงหลักการจัดกิจกรรมทางภาษาที่เหมาะสมกับเด็กเป็นสำคัญ

2.7) การส่งเสริมจินตนาการและความคิดสร้างสรรค์ เพื่อให้เด็กได้พัฒนาความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ได้ถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึก และเห็นความสวยงามของสิ่งต่าง ๆ รอบตัว โดยใช้กิจกรรมศิลปะและดนตรีเป็นสื่อ ใช้การเคลื่อนไหวและจังหวะตามจินตนาการ ให้ประดิษฐ์สิ่งต่าง ๆ อย่างอิสระตามความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของเด็ก เล่นบทบาทสมมติในมุมเล่นต่าง ๆ เล่นน้ำ เล่นทรายเล่นก่อสร้างสิ่งต่าง ๆ เช่น แท่งไม้ รูปทรงต่าง ๆ

การประเมินพัฒนาการ

การประเมินพัฒนาการเด็กอายุ 3-5 เป็นการประเมินพัฒนาการทางด้านร่างกาย อารมณ์จิตใจ สังคม และสติปัญญาของเด็ก โดยถือเป็นกระบวนการต่อเนื่อง และเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมปกติที่จัดให้เด็กในแต่ละวัน ทั้งนี้ ให้มุ่งนำข้อมูลการประเมินมาพิจารณา ปรับปรุง วางแผน การจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมให้เด็กแต่ละคนได้รับการพัฒนาตามจุดหมายของหลักสูตร การประเมินพัฒนาการควรยึดหลัก ดังนี้

- 1) ประเมินพัฒนาการของเด็กครบทุกด้านและนำผลมาพัฒนาเด็ก
- 2) ประเมินเป็นรายบุคคลอย่างสม่ำเสมอต่อเนื่องตลอดปี
- 3) สภาพการประเมินควรมีลักษณะเช่นเดียวกับการปฏิบัติกิจกรรมประจำวัน
- 4) ประเมินอย่างเป็นระบบ มีการวางแผน เลือกใช้เครื่องมือและจดบันทึกไว้เป็น

หลักฐาน

5) ประเมินตามสภาพจริงด้วยวิธีการที่หลากหลายเหมาะสมกับเด็ก รวมทั้งใช้แหล่งเรียนข้อมูลหลาย ๆ ด้าน ไม่ควรใช้การทดสอบ

สำหรับวิธีการประเมินที่เหมาะสมและควรใช้กับเด็กอายุ 3-5 ปี ได้แก่ การสังเกต การบันทึกพฤติกรรม การสนทนา การสัมภาษณ์ การวิเคราะห์ข้อมูลจากผลงานเด็กที่เกิดอย่างมีระบบ

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2547 : 20-82) ได้สรุปรูปแบบการจัดประสบการณ์การเรียนรู้การศึกษาปฐมวัยที่ยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ ที่ส่งเสริมประสบการณ์การเรียนรู้ที่สนองต่อธรรมชาติและลักษณะพัฒนาการของเด็กและตามศักยภาพของเด็กแต่ละคน ผู้สอนเป็นผู้เอื้ออาทรและความสนใจแก่เด็กทุกคน เพื่อสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีในสังคม จากกรอบแนวคิดตามแนวการจัดการศึกษามหุทธิ 4 มาตรา 24 ด้าน การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 จำแนกออกเป็น 4 กลุ่มรูปแบบ ดังนี้

กลุ่มรูปแบบที่ 1 รูปแบบการจัดประสบการณ์การเรียนรู้แบบพัฒนากระบวนการคิดและการจัดการ

- 1.) รูปแบบการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ เพื่อพัฒนากระบวนการคิด
- 2.) รูปแบบการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ แบบการพัฒนากระบวนการคิดและระบบจิตพิสัย 6 Motions
- 3.) รูปแบบการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ แบบการจำลองชิปาอนุบาล สี่ประสานความรู้สู่ชุมชน
- 4.) รูปแบบการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ แบบการวางรากฐานให้เด็กด้วยกระบวนการทางวิทยาศาสตร์
- 5.) รูปแบบการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ แบบโครงการ
- 6.) รูปแบบการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ แบบเล่นปนเรียนและโครงการอนุบาล
- 7.) รูปแบบการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ ด้วยการวิจัยในชั้นเรียน

กลุ่มรูปแบบที่ 2 กลุ่มรูปแบบการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ แบบประสบการณ์จริง

- 1) รูปแบบการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ แบบศิลปะสร้างเสริมประสบการณ์ภาษาพัฒนาสู่ทักษะ
- 2) รูปแบบการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ แบบชีวิตจริงสู่การเรียนรู้ไม่รู้จบ
- 3) รูปแบบการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ แบบไม่เร่งเขียนอ่าน สุขสำราญ เตรียมความพร้อม
- 4) รูปแบบการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ โดยใช้ปฏิสัมพันธ์เป็นสื่อแบบแม่กับลูก
- 5) รูปแบบการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ แบบภาษาแบบธรรมชาติ (Whole language)

กลุ่มรูปแบบที่ 3 กลุ่มรูปแบบการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ แบบบูรณาการ

- 1) รูปแบบการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ แบบบูรณาการ
- 2) รูปแบบการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ แบบมุ่งประสบการณ์ภาษา บูรณาการ

ผสมผสานขององค์ความรู้คู่คุณธรรม

3) รูปแบบการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ แบบเรียนปนเล่นกับการบูรณาการกิจกรรม

4) รูปแบบการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ แบบเรียนปนเล่น โดยการใช้เพลงเป็นสื่อ

กลุ่มรูปแบบที่ 4 รูปแบบการจัดประสบการณ์การเรียนรู้จากแหล่งวิชาการ

1) รูปแบบการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ โดยใช้สื่อและกิจกรรมหลากหลาย

2) รูปแบบการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ แบบสื่อพัฒนาความพร้อมชุด “รถไฟ

อนุบาลและบ้านมหานุกูล”

บุญชม ศรีสะอาด (2542 : 91- 92) ได้เสนอรูปแบบการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ไว้

ดังนี้

1) แบบการใช้วัสดุทัศนูปกรณ์

2) แบบเอกัตภาพ

3) แบบใช้การฝึกหัด

4) แบบใช้กิจกรรม

5) แบบการสืบสวนสอบสวน

6) แบบการแก้ปัญหา

ซำรง บัวศรี (2542 : 243) ได้แบ่งประเภทของการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ไว้ดังนี้

1) ประสบการณ์ตรง (Direct Experiences) คือประสบการณ์ที่ผู้เรียนได้รับโดยตรงจากการสัมผัสกับวัตถุสิ่งของ หรือสิ่งที่ใช้เป็นตัวแทนเครื่องหมายใด ๆ แต่ทั้งนี้ต้องเข้าใจว่าเมื่อพูดถึงประสบการณ์ตรงเราก็มิได้หมายรวมเข้ากับการได้สัมผัสเท่านั้น แต่ต้องมองลึกไปถึงความรู้สึกนึกคิดด้วย เช่น การชิมรส การดมกลิ่น การจับต้อง ฯลฯ ช่วยให้เกิดความรู้สึก หวาน เหม็น แข็ง นุ่ม สีเขียว สีแดง เป็นต้น อย่างไรก็ตามเวลาที่พูดถึงประสบการณ์ตรง เราจะใช้กิจกรรมในการสื่อความหมายและถือว่าการจัดประสบการณ์ตรงให้เห็น จึงต้องเน้นการเขียนภาพ การระบายสี การตั้งเครื่องมือเพื่อทดลองปฏิบัติการ การจัดทุกรายการข้อสนเทศ การเสนอรายงานด้วยปากเปล่า หรือการเขียนรายงาน การจัดทำต้นแบบแผนภาพของแผนภูมิ การแสดงละคร การย่อความ

2) ประสบการณ์รอง (Indirect Experiences) หมายถึง ประสบการณ์ที่ผู้เรียนไม่ได้สัมผัสโดยตรงเกิดจากการบอกเล่าของผู้ อื่นบ้าง อ่านหนังสือและเอกสารบ้าง ประสบการณ์รองใน

การเรียนการสอน เป็นสิ่งจำเป็นเหมือนกันบางสิ่งบางอย่าง เราไม่สามารถจัดของจริงให้สัมผัสได้ เช่น เรื่องแผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด น้ำท่วมในพื้นที่ต่าง ๆ ฯลฯ ดังนั้น จึงจัดประสบการณ์ร้องให้ โดยให้ผู้เรียนอ่าน ดูรูปภาพ ฟังคำบรรยาย และอภิปราย

ในการจัดการเรียนการสอน การแยกประสบการณ์ตรงและประสบการณ์รอง ออกจากกันเป็นสิ่งที่ทำได้ไต่ยาก และไม่ใช่ว่าสิ่งที่ฟังกระทำ ประสบการณ์ที่เลือกล้วนมีประโยชน์ ควรจัดให้ตามความเหมาะสมดังที่ อารีวรรณ เอี่ยมสะอาด (2545 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเพื่อพัฒนา รูปแบบการจัดการเรียนการสอนภาษาอังกฤษ ระดับประถมศึกษาตามมาตรฐานการศึกษา กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ ผู้อำนวยการ อาจารย์ใหญ่ ผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิชาการ หัวหน้าฝ่ายวิชาการระดับประถมศึกษา หัวหน้าหมวดภาษาอังกฤษระดับประถมศึกษา ครูสอนภาษาอังกฤษ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 2-6 จำนวน 10 คน ครูสอนภาษาอังกฤษ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 จำนวน 4 คน ผู้ปกครองนักเรียนและนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 จำนวน 431 คน ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการจัดการสอนภาษาอังกฤษระดับประถมศึกษาตามมาตรฐานการศึกษา โรงเรียนกรุงเทพวิทย์วิทยาลัย ประกอบด้วย ขั้นตอนดังต่อไปนี้ 1) วิเคราะห์ความต้องการของสถานศึกษา นักเรียน และผู้ปกครอง 2) ศึกษาข้อมูลของสถานศึกษา 3) ประชุมชี้แจงคณะผู้บริหารและคณะครูผู้สอนภาษาอังกฤษ ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 4) ประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม 5) วิเคราะห์มาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้นเพื่อกำหนดสาระการเรียนรู้ช่วงชั้นและกำหนดชั้นปีที่เรียน 6) วิเคราะห์มาตรฐานการเรียนรู้รายปี 7) วิเคราะห์สาระการเรียนรู้รายปี 8) วิเคราะห์ผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง 9) วิเคราะห์แก่นสารและหน่วยการเรียนรู้ 10) ออกแบบแผนการจัดการประสบการณ์การเรียนรู้ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 11) ใช้แผนการจัดการประสบการณ์การเรียนรู้ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 12) ประเมินผลสัมฤทธิ์ของนักเรียน 13) ประเมินการใช้รูปแบบการจัดการประสบการณ์การเรียนรู้ภาษาอังกฤษระดับชั้นประถมศึกษา ตามมาตรฐานการศึกษา และพบว่า ครู นักเรียน ผู้ปกครอง พอใจในรูปแบบการจัดการเรียนการสอนภาษาอังกฤษระดับประถมศึกษาตามมาตรฐานการศึกษา

จากการศึกษารูปแบบการจัดการประสบการณ์การเรียนรู้สำหรับนักเรียนระดับก่อนประถมศึกษา จากนักวิชาการและผู้มีความรู้พอสรุปรูปแบบการจัดการประสบการณ์การเรียนรู้ระดับก่อนประถมตามบริบทของชุมชนบ้านท่าเขียดได้ดังนี้

- 1) รูปแบบการจัดการประสบการณ์การเรียนรู้เพื่อพัฒนากระบวนการคิดและแก้ปัญหา
- 2) รูปแบบการจัดการประสบการณ์การเรียนรู้แบบประสบการณ์ตรง
- 3) รูปแบบการจัดการประสบการณ์การเรียนรู้แบบบูรณาการ
- 4) รูปแบบการจัดการประสบการณ์การเรียนรู้แหล่งภูมิปัญญา

2. แนวคิด ทฤษฎี และความสำคัญเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน

2.1 แนวคิดของการมีส่วนร่วมของชุมชน

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ 2542 หมวด 4 ว่าด้วยแนวทางการจัดการศึกษา มาตรา 24 (6) ระบุให้ “จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นตลอดเวลา ทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับ บิดา มารดา ผู้ปกครอง และบุคคลในชุมชนทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนเต็มศักยภาพ ส่วน หมวดที่ 8 ว่าด้วยทรัพยากร และการลงทุนเพื่อการศึกษา มาตรา 58 (2)” ระบุไว้ว่า ให้บุคคล ครอบครัวยุทธศาสตร์ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา โดยเป็นผู้จัดและมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาบริจาครายได้ และทรัพยากรอื่น ให้แก่สถานศึกษา และมีส่วนร่วมรับภาระค่าใช้จ่ายของการศึกษาตามความเหมาะสมและความจำเป็น

แนวความคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมมีความสำคัญในการที่จะทำให้ผู้วิจัยมีความเข้าใจว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาอย่างไร การมีส่วนร่วมที่ดีมีประสิทธิภาพของชุมชนเป็นอย่างไร แนวความคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม มีผู้เสนอไว้เป็นจำนวนมาก ในที่นี้จะขอเสนอแนวความคิดที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมดังนี้

ทวิทอง หงส์วิวัฒน์ (2527 : 182 - 83) ได้สรุปว่าการมีส่วนร่วมเกิดแนวความคิดสำคัญ 3 ประการ คือ

- 1) ความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกัน ซึ่งเกิดจาก ความสนใจ ความห่วงกังวล ส่วนบุคคล ซึ่งบังเอิญพ้องต้องกัน กลายเป็นความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกันต่อส่วนรวม
- 2) ความเดือดร้อนและความไม่พึงพอใจร่วมกัน ที่มีต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่นั้นผลักดันให้พุ่งไปสู่การรวมกลุ่ม วางแผนและลงมือกระทำการร่วมกัน
- 3) การตกลงร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่มหรือชุมชนไปในทิศทางที่พึงปรารถนา การตัดสินใจร่วมกันนี้ จะต้องรุนแรงมากพอที่จะทำให้เกิดความริเริ่ม กระทำการที่สนองความเห็นชอบของคนส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้น ๆ

ชินรัตน์ สมสืบ (2539 : 25-26) ได้กล่าวไว้ว่า แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

- 1) การมีส่วนร่วมเป็นสิทธิ (Right) และเป็นเอกสิทธิ์ (Privilege) ในฐานะสิทธิจะต้องได้รับการเคารพและให้เกียรติในฐานะเอกสิทธิ์จะต้องไม่ถูกบังคับ (Enforce) และครอบงำ (Manipulate) ทั้งสองประการนี้ต้องเกิดจากบรรยากาศที่เป็นประชาธิปไตยมากที่สุด ไม่มีใครเป็นหุ่นเชิดในกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน

2) การมีส่วนร่วมเป็นการทำงานเป็นกลุ่มผู้ร่วมหาข้อผูกมัดของคนแต่ละคน บนพื้นฐานของความเชื่อที่ว่า ใคร ใครเป็นของพวกเขา เพื่อพวกเขา และโดยพวกเขา ที่แสดงออกมาในรูปแบบพฤติกรรมร่วม ดังนี้ การเรียนรู้จะเกิดขึ้น ประชาชนสามารถเรียนรู้ได้ ถูกสอนและถูกแนะนำแต่ก็ไม่ได้ทำเพื่อผลประโยชน์ของคนอื่น ๆ

3) การมีส่วนร่วม คือ ส่วนสำคัญของกระบวนการบริหารและการพัฒนา บทบาทการมีส่วนร่วมจะถูกดำเนินการใน 2 บริบท คือ นักบริหารการพัฒนาจะต้องเรียนรู้ในสิ่งที่ประชาชนมุ่งหวัง (Aspiration) และต้องให้ประชาชนแสดงความคิดเห็น (Articulation) ประการที่สอง โครงการพัฒนาต้องให้ประชาชนรับรู้ ประชาชนต้องเข้าใจในโครงการ รู้ถึงทรัพยากรที่จำเป็น และประเด็นต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากโครงการ

4) การมีส่วนร่วมซึ่งเป็นเครื่องชี้นำการพัฒนาชนบท การมีส่วนร่วมจำเป็นสำหรับความสำเร็จของการพัฒนาชนบท ซึ่งต้องเป็นการมีส่วนร่วมจริง ๆ ไม่ใช่เพียงหยาบ ๆ หรืออย่างตื้น ๆ เป็นเรื่องขององศาการอาสาสมัครเป็นทางเลือกของประชาชนที่จะทำสิ่งต่าง ๆ เพื่อพวกเขาเอง

อินทิตรา มณีคุณ (2540 : 13) ได้กล่าวไว้ว่าแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม หมายถึงความร่วมมือ (Cooperating) การมีส่วนร่วมในบางสิ่งบางอย่าง ซึ่งรวมถึงความรับผิดชอบที่จะให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนนั้น ได้บังเกิดขึ้นในชุมชนต่าง ๆ ทั่วโลก ดังจะเห็นได้จากประเพณี ลงแขก (Cooperative Work) ซึ่งมีการปฏิบัติในหมู่ทั่วโลก ยุทธศาสตร์การบริหารเพื่อการพัฒนา ทั้งด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านการเมือง ถือว่าการมีส่วนร่วมของประชาชน องค์กรท้องถิ่น เอกชน มีความสำคัญยิ่งต่อความสำเร็จที่มุ่งพัฒนาคนและส่งเสริมความเป็นธรรมในสังคม การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาครอบครัว กลุ่มละแวกบ้าน ชุมชนหมู่บ้าน ตลอดจนสังคมนั้นได้พัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ ในครอบครัวและในสังคม ให้เจริญก้าวหน้าและผาสุกเรื่อยมา

จากความหมายดังกล่าวข้างต้นสรุปได้ว่า แนวคิดของการมีส่วนร่วมหมายถึง การที่บุคคลรวมทีมรวมพลังทุ่มเทกำลังกายกำลังทรัพย์ เสียสละเวลา ในการรวมตัวแสดงความคิดเห็น ร่วมกันคิด ร่วมกันตัดสินใจ ร่วมเข้าปฏิบัติ ร่วมกันประเมินกิจกรรมต่าง ๆ จนบรรลุผลสำเร็จ และร่วมรับผลที่จะเกิดรวมทั้งร่วมกันรับผลประโยชน์

แนวคิดและความหมายของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาเป็นทั้งวิธีการและเป็นเป้าหมายอันจะนำไปสู่ความสามารถในการพึ่งพาตนเองของประชาชนและตนเอง ซึ่งเป็นจุดหมายสูงสุดในการพัฒนา การให้ความหมายและแนวคิดของการมีส่วนร่วมนั้น หน่วยงานพัฒนาสถาบันวิชาการ นักวิชาการ และนักปฏิบัติต่าง ๆ ก็ให้ความหมายตามลักษณะพื้นฐาน แนวคิดของการพัฒนาที่ต่าง ๆ กัน (มาลี วรวิทย์สุรวัฒนา 2546 : 9) ดังนี้

องค์การสหประชาชาติ (1981 : 11) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ การที่ประชาชนก่อให้เกิดกระบวนการ และ โครงสร้างที่ประชาชนในชนบทสามารถที่จะแสดงออกซึ่งความต้องการของตน การจัดอันดับความสำคัญในการเข้าร่วมในการพัฒนา และการได้รับประโยชน์จากการพัฒนาโดยเน้นการให้อำนาจตัดสินใจแก่ประชาชนในชนบท ซึ่งจอร์จ พรมสุวรรณ และคณะ (2538 : 10) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม ไว้ว่าเป็นการมีส่วนร่วมในเชิงปัจเจกบุคคลและกลุ่ม ในการปะทะสังสรรค์ทางสังคม อาจจะเป็นรูปของสมาชิก คณะกรรมการ หรือลักษณะอื่น ๆ ซึ่งขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์เป้าหมาย กระบวนการทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง หรือลักษณะของสาขาวิชาการตามความเหมาะสม วัตถุประสงค์เป้าหมาย สำหรับ ทศนา แสงศักดิ์ (2538 : 10) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม หมายถึง การที่บุคคล หรือหลายคน เข้ามาช่วยเหลือสนับสนุนเรื่องใดเรื่องหนึ่งด้วยความสมัครใจ เกี่ยวข้องในกระบวนการตัดสินใจ เป็นการดำเนินงานตามแผนที่กำหนดไว้แล้ว นำผลที่ได้มาประเมินร่วมกัน ซึ่งความพยายามนั้นอยู่นอกเหนือการควบคุม และกฎเกณฑ์ทางสังคม โดยคำนึงถึงผลประโยชน์ของกลุ่ม สำหรับ พรประไพ อุทะนุด (2542 : 17) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนหมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชน ได้พัฒนาขีดความสามารถในด้านต่าง ๆ เช่น คั้นคว้า แก้ไขปัญหาของตนเอง การเข้าไปมีส่วนร่วม ในการวางแผนการเข้าร่วมปฏิบัติตามโครงการติดตามประเมินผล ซึ่งนอกจากจะเป็นการพัฒนาความสามารถของประชาชนแล้วยังเป็น และเป็นการปลูกใจการปกครองเป็นแบบประชาธิปไตย ด้าน พิสิษฐ์ เดชวงศ์ญา (2543 : 7) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม หมายถึง การเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานร่วมกัน และออกความคิดเห็น ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินการร่วมตัดสินใจ ร่วมแก้ปัญหา ร่วมรับผลประโยชน์ ร่วมควบคุม และร่วมประเมินผล ของประชาชน เพื่อประโยชน์ของชุมชน ซึ่งนำไปสู่การบรรลุวัตถุประสงค์ ตามที่ประชาชนได้ร่วมกันทำไว้สำหรับ ชูศักดิ์ น่วมทนงค์ (2546 : 30) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่บุคคลได้ร่วมแสดงความคิดเห็นร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมเสียสละ เวลา แรงงาน วัสดุ อุปกรณ์ และอื่น ๆ ซึ่งเป็นเรื่องของจิตใจและอารมณ์ของบุคคลในสถานการณ์กลุ่ม เป็นเหตุเร้าใจให้กระทำเพื่อ การบรรลุวัตถุประสงค์เพื่อบุคคล ร่วมกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยความสบายใจ และ ฉันทะใจ รัตนสันติ (2546 : 30) ได้ให้ความหมายของผู้ปกครองไว้ว่า การมีส่วนร่วมของพ่อแม่ ผู้ปกครอง หมายถึง การที่ผู้ปกครองมีบทบาทในการส่งเสริมพัฒนาการ ในด้านการเตรียมความพร้อม การใช้เทคนิค รวมถึงวิธีการต่าง ๆ ในการตัดสินใจร่วมกันกับครู สามารถให้การศึกษาที่ดี และถูกต้องกับเด็ก ซึ่งสอดคล้องกับการปฏิรูปการเรียนรู้ที่เหมาะสมโดยพ่อแม่ผู้ปกครอง จะต้องเข้ามาเกี่ยวข้องในทุกขั้นตอนของการพัฒนา ส่วน เฉลิมพร อภัยวี (2546 : 35) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า การทำงานร่วมกัน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์โดย

การกระทำดังกล่าว ในเวลาและลำดับการ ที่ทรงประสิทธิภาพ คือ ถูกจังหวะ และเหมาะสมกับงาน นั้น ๆ ด้วยความรู้สึกร่วมกัน ให้ประจักษ์ว่า เชื่อถือ ไว้ใจได้ การมีส่วนร่วมเป็นหัวใจของ การเสริมสร้างพลังของการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม ที่มีประสิทธิภาพในการเริ่มสร้าง และสนับสนุน การเปลี่ยนแปลงและการพัฒนา ภาวะการณ์มีส่วนร่วม ทำให้ผู้ที่เกี่ยวข้อง หรือผู้มีส่วนร่วมเข้าใจ สถานการณ์ และอุทิศตนมากยิ่งขึ้นเพื่อการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนา สูดท่าย นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2547 : 186) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่าเป็นเรื่องของการเกี่ยวข้องทางด้าน จิตใจ และอารมณ์ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม ซึ่งผลการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้ กระทำการให้บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น ทั้งทำให้เกิดความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกลุ่ม

จากการสรุปหาความหมายของการมีส่วนร่วมจึงสรุปได้ว่าการมีส่วนร่วม หมายถึง การร่วมกันคิด ร่วมปฏิบัติ ร่วมประเมิณผล ด้วยความมุ่งมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่งจนบรรลุตามเป้าหมาย และมีความรับผิดชอบต่อผลประโยชน์ที่พิจารณาร่วมกัน

ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

ธนวัฒน์ ปิ่นแก้ว (2539 : 2) ได้กล่าวถึงลักษณะทฤษฎีการมีส่วนร่วม 5 ทฤษฎีดังนี้

1) ทฤษฎีการเกลี้ยกล่อม หมายถึง การใช้การพูด หรือการเขียน เพื่อมุ่งให้เกิด ความเชื่อถือและการกระทำ ซึ่งการเกลี้ยกล่อมมีประโยชน์ในการแก้ไขปัญหา การทำในทางปฏิบัติ และถ้าจะให้ได้ดี ผู้เกลี้ยกล่อมจะต้องมีศิลปะในการสร้างความมั่นใจในเรื่องที่จะเกลี้ยกล่อมให้ เข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง สรุปได้ว่า การเกลี้ยกล่อมเป็นปัจจัยหนึ่ง ที่จะนำไปสู่การมีส่วนร่วมของ ประชาชนได้ โดยเฉพาะการเกลี้ยกล่อมเป็นเรื่องที่ต้องตรงกับความต้องการที่ปรารถนาทางใจอยู่ แล้ว

2) ทฤษฎีการสร้างขวัญคนในชาติ คนเรามีความต้องการพึ่งพา ทั้งทางด้าน ร่างกายและใจ ถ้าคนเรามีขวัญดี ผลการทำงานนั้นก็จะสูงตามไปด้วย ถ้าขวัญไม่ดีผลการทำงานก็ จะต่ำ ทั้งนี้เนื่องจากขวัญ เป็นสถานการณ์ทางจิตใจ ที่แสดงออกในรูปพฤติกรรมต่าง ๆ นั่นเอง การ สร้างขวัญให้ดีพยายามสร้างทัศนคติที่ดีต่อผู้ร่วมงาน เช่น การไม่เอารัดเอาเปรียบ ให้ทราบ ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับงาน การให้แสดงเจตคติ เป็นต้น และเมื่อใดก็ตามที่คนทำงานมีขวัญดี ก็จะเกิด ความสำคัญในการรับผิดชอบอันจะเกิดผลดีต่อหน่วยงาน ทั้งในส่วนบุคคลและขวัญของกลุ่ม จะเห็น ได้ว่าขวัญของคนเรา โดยเฉพาะของคนที่มีขวัญดี ย่อมเป็นปัจจัยหนึ่งที่น่าไปสู่การมีส่วนร่วมใน กิจกรรมต่าง ๆ ได้เช่นกัน

3) ทฤษฎีการสร้างความรู้สึกร่วมกัน ปัจจัยประการหนึ่งที่น่าไปสู่การมีส่วนร่วม คือ การสร้างความรู้สึกร่วมกัน เรื่องผลประโยชน์ของชาติ ที่มีความพอใจในชาติของตน พอใจในเกียรติภูมิจงรักภักดีต่อท้องถิ่น

4) ทฤษฎีการสร้างผู้นำ การสร้างผู้นำจะช่วยให้ประชาชนทำงานด้วยความเต็มใจ เพื่อบรรลุเป้าหมาย หรือวัตถุประสงค์ร่วมกัน ทั้งนี้เพราะผู้นำเป็นปัจจัยสำคัญ ในการรวมกลุ่มคนจูงใจไปยังเป้าประสงค์ โดยทั่วไปแล้วผู้นำอาจมีทั้งผู้นำที่ดี เรียกว่าผู้นำ ปฏิฐานหรือผู้นำพลวัต คือ เป็นผู้นำที่เคลื่อนไหว ทำงานเพื่อการพัฒนาอยู่เสมอ ส่วนผู้นำที่ไม่ดี คือ ไม่มีผลงานสร้างสรรค์เรียกว่า ผู้นำเสถียร ผลของการสร้างทฤษฎีผู้นำ ทำให้เกิดการระดมความร่วมมือปฏิบัติงานอย่างมีขวัญ งานมีคุณภาพ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และร่วมรับผิดชอบ ดังนั้น การสร้างผู้นำที่ดีย่อมนำไปสู่การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยดีนั่นเอง

5) ทฤษฎีการใช้วิธีและระบบทางการบริหาร การใช้ระบบบริหารราชการเป็นการระดมความร่วมมือ เป็นวิธีหนึ่งที่ย่างและใช้กฎหมาย ระเบียบแบบแผนเป็นเครื่องมือในการดำเนินงาน อย่างไรก็ตามผลของความร่วมมือยังไม่มีระบบใดดีที่สุดในเรื่องการบริหาร เพราะตามปกติของคน ถ้าทำงานด้วยความสมัครใจไม่มีใครบังคับ ก็จะทำงานด้วยความรัก แต่การไม่ควบคุมเลย กิจกรรมไม่เป็นไปตามนโยบายและความจำเป็นของรัฐ

ลักษณะและขั้นตอนการมีส่วนร่วม

โคเฮนและแอฟฮอฟฟ์ (Cohen and Uphoff 1979 : 141-142) ได้แบ่งการมีส่วนร่วม ออกเป็น 4 แบบคือ

- 1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือ ริเริ่มตัดสินใจ ดำเนินการตัดสินใจ และตัดสินใจปฏิบัติการ
- 2) การมีส่วนร่วมปฏิบัติการ (Implementation) ประกอบด้วย การสนับสนุนด้านทรัพยากร การบริหารและการประสานความร่วมมือ
- 3) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits)
- 4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation)

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527 : 189) ได้กล่าวว่า ลักษณะของการมีส่วนร่วมมีหลายระดับตั้งแต่เป็นสมาชิกจนถึงการเป็นผู้นำดังนี้

- 1) เป็นสมาชิก
- 2) เป็นสมาชิกที่เข้าร่วมประชุม
- 3) เป็นสมาชิกที่บริจาคเงินช่วยเหลือ
- 4) เป็นกรรมการ

- 5) เป็นประธานกรรมการ
- 6) สมาชิกผู้นั้นทำงานระหว่างประชุม
- 7) สมาชิกผู้นั้นเป็นผู้นำในที่ประชุม

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (2535 : 10, 2539 : 17) ได้สรุปขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชน

ไว้ 4 ประการ กล่าวคือ

- 1) การมีส่วนร่วมในทางด้านปัญหาและสาเหตุ
- 2) การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม
- 3) การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน
- 4) การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2537 : 18, 2527 : 184 - 190) ได้กล่าวถึงขั้นตอนของการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามนโยบายการพัฒนา คือ

- 1) ร่วมทำการศึกษาค้นคว้าถึงปัญหา และสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ตลอดจนถึงความต้องการของชุมชน
- 2) ร่วมค้นหาและสร้างรูปแบบ และวิธีพัฒนาเพื่อแก้ไข และลดปัญหาของชุมชน หรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนหรือสนองความต้องการของชุมชน
- 3) ร่วมวางแผนนโยบายแผนงาน โครงการหรือกิจกรรม เพื่อจัดและแก้ไข ตลอดจนสนองความต้องการของประชาชน
- 4) ร่วมตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม
- 5) ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบการบริหารงานให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล
- 6) ร่วมการลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชนตามความสามารถของตนเองและของหน่วยงาน
- 7) ร่วมปฏิบัติตามนโยบายของงาน โครงการและกิจกรรมให้บรรลุตามเป้าหมาย
- 8) ร่วมควบคุมติดตามประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่ทำไว้ทั้งภาคเอกชน และภาครัฐให้ได้ประโยชน์ตลอดไป

ชูชาติ พ่วงสมจิตร (2540 : 19) ได้จำแนกขั้นตอนในการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 การมีส่วนร่วมในขั้นริเริ่มโครงการ เป็นขั้นที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา และสาเหตุของปัญหาภายในชุมชน ตลอดจนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดความต้องการของชุมชน และมีส่วนร่วมในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการนั้น ๆ

ขั้นที่ 2 การมีส่วนร่วมในขั้นการวางแผน เป็นขั้นที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย และวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงาน และกำหนดทรัพยากรและแหล่งของทรัพยากรที่จะใช้ในโครงการ

ขั้นที่ 3 การมีส่วนร่วมในขั้นดำเนินโครงการ เป็นขั้นที่ประชาชนเข้ามามีส่วนทำประโยชน์ให้แก่โครงการ โดยการร่วมช่วยเหลือในด้านทุนทรัพย์ วัสดุอุปกรณ์ และแรงงานหรือโดยการบริหารงาน ประสานงาน ตลอดจนการดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก เป็นต้น

ขั้นที่ 4 การมีส่วนร่วมในขั้นประเมินผลโครงการเป็นขั้นที่ประชาชนเข้ามามีส่วนในการประเมินว่า โครงการที่พวกเขาดำเนินการนั้น บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่การประเมินผลนี้อาจเป็นการประเมินย่อย (Formative Evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินผลความก้าวหน้าของโครงการที่ทำกันเป็นระยะ ๆ หรือการประเมินผลรวม (Summative Evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินผลสรุปรวบยอดของโครงการทั้งหมด

จากการศึกษาลักษณะของการมีส่วนร่วมดังกล่าวสรุปได้ว่าลักษณะและขั้นตอนการมีส่วนร่วมแบ่งเป็น 4 ระยะดังนี้

ระยะที่ 1 วางแผนเก็บรวบรวมข้อมูลเบื้องต้น

ระยะที่ 2 การจัดทำรูปแบบของการพัฒนา

ระยะที่ 3 การประเมินรูปแบบของการพัฒนา

ระยะที่ 4 การประเมินผลรวมของการมีส่วนร่วมทุกระยะ

2.2 ความสำคัญของการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของชุมชน

ในอดีตที่ผ่านมาการจัดการศึกษาเป็นหน้าที่ของรัฐ รัฐเป็นผู้จัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน แต่เพียงฝ่ายเดียว จึงทำให้การจัดการศึกษาของโรงเรียน ไม่ได้ตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง จึงทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ มากระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ในปัจจุบันรัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา ได้ให้ความสำคัญต่อการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ในการจัดการศึกษา โดยกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550 - พ.ศ. 2554) แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550 - พ.ศ. 2554) ของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยมีสาระสำคัญดังนี้

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศ ได้สะท้อนอุดมการณ์ของรัฐ ในการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ในการจัดการศึกษาในหลายมาตรา ได้แก่ มาตราที่ 43 กำหนดไว้ว่า “การจัดการศึกษาอบรมของรัฐ ต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและเอกชน” และในมาตรา 81 ได้กล่าวถึงหน้าที่ของรัฐใน

การสนับสนุนให้เอกชนเข้ามามีส่วนร่วมกับรัฐ ในการจัดการศึกษา และการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น รัฐต้องจัดการศึกษาอบรมและสนับสนุนเอกชนในการให้การศึกษา อบรมให้เกิดความรู้คู่คุณธรรม จัดให้นักกฎหมายเกี่ยวกับการศึกษาแห่งชาติ ปรับปรุงการศึกษาให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และสังคม เสริมสร้างความรู้และปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข สนับสนุนการค้นคว้าวิจัยในศิลปะวิทยาการต่าง ๆ เร่งรัดพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เพื่อการพัฒนาประเทศ พัฒนาวิชาชีพครู และส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมของชาติ

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ซึ่งเป็นกฎหมายที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษาระดับแรกของไทย ก็ได้กำหนดอุดมการณ์ ในการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม และกระจายอำนาจการจัดการศึกษาไว้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ในหลายมาตรา คือ หมวดที่ 1 บททั่วไปความมุ่งหมายและหลักการ “ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา” หมวดที่ 2 สิทธิและหน้าที่ของการจัดการศึกษา มาตรา 12 “ให้บุคคล ชุมชน สถาบันศาสนา องค์กรเอกชน และสถานประกอบการมีสิทธิในการจัดการศึกษา...” หมวดที่ 4 แนวทางจัดการศึกษา มาตรา 29 “ให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ชุมชน สถาบันศาสนา องค์กรเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรวิชาชีพและสถานประกอบการ ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการศึกษาอบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร และรู้จักเลือกภูมิปัญญาและวิทยาการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการ รวมทั้งหาวิธีการสนับสนุน ให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนาชุมชน” หมวดที่ 5 การบริหารและการจัดการศึกษา ส่วนที่ 1 การบริหารและการจัดการของรัฐ มาตรา 39 กล่าวถึง นโยบายการกระจายอำนาจในการจัดการศึกษาไว้ชัดเจน คือ “ให้กระทรวงกระจายอำนาจการบริหารจัดการศึกษาทั้งด้านวิชาการ งบประมาณ การบริหารงานบุคคลและการบริหารทั่วไปไปยังคณะกรรมการและสำนักงานการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษาโดยตรง” นอกจากนั้นยังกล่าวถึง การระดมทรัพยากรในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการศึกษาไว้ในหมวดที่ 7 ครูและบุคลากรทางการศึกษา มาตรา 58 ว่า ให้หน่วยงานทางการศึกษาระดมทรัพยากรบุคคลในชุมชนให้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาโดยนำประสบการณ์ ความรู้ ความชำนาญ และสติปัญญาของบุคคลดังกล่าว เพื่อให้เกิดประโยชน์ทางการศึกษา ยกย่อง เชิดชู ผู้ให้การส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการศึกษาและหมวดที่ 8 ทรัพยากรและการลงทุน เพื่อการศึกษาที่กำหนดให้มีการระดมทรัพยากรและการลงทุนด้านงบประมาณ การเงิน และทรัพย์สินที่ได้จากรัฐ ครอบครวั ชุมชน เอกชน องค์กรเอกชน และองค์กรอื่น ๆ ในท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการศึกษา โดยเฉพาะการระดมทรัพยากรและการลงทุน การศึกษาจากครอบครวั ชุมชน เพื่อ

ใช้ในการจัดการศึกษา ทั้งในฐานะที่เป็นผู้จัดการศึกษา และผู้มีส่วนร่วมในการศึกษา (2) ความว่า ในครอบครัว ชุมชน สถาบันสังคม สถาบันทางศาสนา องค์กรเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรวิชาชีพ และสถานประกอบการ ระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา โดยเป็นผู้จัดและมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา บริจาคทรัพย์และทรัพยากรอื่นให้แก่สถานศึกษา และมีส่วนร่วมรับภาระค่าใช้จ่ายเพื่อการศึกษาตามความเหมาะสม ความจำเป็น” (ชูศักดิ์ น่วมทนงค์ อ้างอิงจาก สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ 2542 : 2-7)

จากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย และพระราชบัญญัติดังกล่าว นักวิชาการที่มีความสนใจในเรื่องของการมีส่วนร่วม ได้มีการพัฒนารูปแบบ และขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของชุมชนและประชาชนในการพัฒนาสรุปได้ดังนี้

ประเวศ วะสี (2539 : 19) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า ทุกคนต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา จนทำให้ประเด็นการพัฒนาเป็นประเด็นทางการเมือง สังคมต้องเข้าใจว่าทุกส่วนทางสังคม ต้องเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ ชุมชนต้องเสนอ และมีส่วนร่วมผลักดันนโยบายทางการศึกษา ติดตามกำกับและตรวจสอบ ตลอดจนส่งเสริมบทบาทของชุมชน ประชาชน และสร้างการศึกษา (Civil Society) ซึ่งทั้งหมดเป็นหัวใจทำให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชน

วรารักษ์ วงศ์ใหญ่ (2540 : 123 - 133) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาการศึกษาของโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดพิษณุโลก ผลการวิจัยพบว่า โรงเรียนที่ประสบความสำเร็จ ครูจะเข้าร่วมกิจกรรมเกี่ยวกับชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และงานประเพณีต่าง ๆ ของชุมชนสูง เปิดโอกาสให้บุคคลที่เหมาะสม มาเป็นคณะกรรมการศึกษาประจำโรงเรียน กรรมการศึกษามีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับความเคลื่อนไหวทางการศึกษาได้ดี และสามารถเสนอแนะให้ข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินงานของโรงเรียนได้ และกรรมการศึกษาสามารถให้ความช่วยเหลือในการพัฒนาอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อมในโรงเรียนได้เป็นอย่างดี มีการประชุมกรรมการศึกษาและผู้ปกครอง ปีละ 2 - 3 ครั้ง

มณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ (2540 : ๗-๘) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมและกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของประสบการณ์ชาวบ้านในการสอนดนตรีพื้นบ้านของโรงเรียนประถมศึกษา สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดสงขลา ได้กำหนดขั้นตอนการมีส่วนร่วมของการมีประสบการณ์ของชาวบ้านในการเล่นดนตรีประกอบด้วย การมีส่วนร่วมโดยการวางแผน การมีส่วนร่วมโดยการปฏิบัติ และการมีส่วนร่วมโดยการประเมิน

อุดมสิทธิ์ จิตรวิจารณ์ (2545 : 33 - 34) ได้แบ่งรูปแบบของการมีส่วนร่วมของสถานศึกษาและชุมชนไว้ดังนี้

1) การมีส่วนร่วมของสถานศึกษา และชุมชนแบบชายขอบเป็นลักษณะการร่วมมือการทำกิจกรรมร่วมกันระหว่างสถานศึกษา และชุมชนที่มีข้อจำกัด เนื่องจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างสองฝ่าย

2) การมีส่วนร่วมของสถานศึกษา และชุมชน แบบเป็นบางส่วนเป็นการเข้ามาเกี่ยวข้องกับประชาชนในระดับความเข้มข้นมากกว่าแบบชายขอบ ในรูปแบบของคณะกรรมการสถานศึกษาที่เป็นตัวแทนของผู้ปกครอง และชุมชนที่รัฐถือว่าเป็นนโยบายสำคัญ ซึ่งสามารถสร้างความเป็นธรรมในการจัดการศึกษาของไทย

3) การมีส่วนร่วมของสถานศึกษาและชุมชนแบบสมบูรณ์ เป็นการมีส่วนร่วมระหว่างสถานศึกษาและชุมชน โดยทั้งสองฝ่าย ร่วมกันอย่างเข้มข้นและเท่าเทียมกัน ต่างฝ่ายต่างมีอิทธิพลต่อกิจกรรมร่วมกัน ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมได้เต็มที่ทั้งการร่วมคิดร่วมปฏิบัติ ร่วมประเมินและร่วมรับประโยชน์ตามกลไกทางสังคม สิทธิและอำนาจของประชาชน

จากแนวคิดของนักการศึกษาที่ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา พอสรุปได้ว่าการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา หมายถึง การที่ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา ได้ร่วมทีม ร่วมพลัง ร่วมมือ ร่วมปฏิบัติ ร่วมประเมินผลร่วมกันรับผิดชอบในการจัดการศึกษาให้ เป็นไปตามลักษณะอันพึงประสงค์และสอดคล้องกับบริบทของตนเอง

2.3 แนวคิดในการส่งเสริมและพัฒนา รูปแบบการเรียนรู้ของนักเรียนโดยชุมชนกับสถานศึกษา

แนวคิดในการจัดการศึกษา ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ได้มีสาระสำคัญทั้งด้านการตระหนักถึงหน้าที่ ในการจัดการศึกษาภาคบังคับ และขั้นพื้นฐาน ให้แก่เด็กในครอบครัว (มาตรา 11 และ 12) ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา (มาตรา 8 (2)) การมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถาบันประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น (มาตรา 9 (6)) ตลอดจนให้สิทธิแก่ผู้ปกครองในการได้รับสิทธิ ด้านการสนับสนุนจากรัฐ ให้มีความรู้ความสามารถ ในการอบรมเลี้ยงดู และการให้การศึกษาแก่บุตรหรือบุคคลซึ่งอยู่ในความดูแล การสนับสนุนสำหรับการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน และการได้รับการลดหย่อนหรือยกเว้นภาษีสำหรับค่าใช้จ่ายสำหรับการศึกษา (มาตรา 13) (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ 2544 : 4-6)

จากหลักการจัดการศึกษา ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 จะเห็นได้ว่าความร่วมมือจากทุกฝ่าย เป็นหัวใจของการจัดการศึกษา โดยเฉพาะผู้ปกครองและชุมชน ซึ่งในการจัดการศึกษาตามระบบปัจจุบันที่เป็นการจัดการศึกษาจากโรงเรียนฝ่ายเดียวทำให้ระบบโรงเรียนมีปัญหาค่อนข้างมาก ในปัจจุบันเป็นที่ยอมรับกันแล้วว่า การที่ผู้ปกครองไม่มีโอกาสและ

บทบาทในการศึกษานั้น ทำให้ขาดครูที่เป็นผู้สอนบุตรหลานด้วยความรัก ไม่ว่าจะเป็นพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย จำนวนไม่น้อยกว่า 20-30 ล้านคน ต่างมีความเชื่อว่า ผู้ปกครองคือคนที่เป็นครูที่ดีที่สุด มีทุกสิ่งทุกอย่างรวมทั้งความปรารถนาดีต่ออนาคตบุตรหลานตนเองการเปิดโอกาสให้ผู้ปกครองสามารถจัดการศึกษาในครอบครัวได้นั้น คือ บทบาทที่สำคัญมากสำหรับผู้ปกครอง (รุ่ง แก้วแดง 2544 : 1-2)

พระพุทธองค์ทรงสอนว่า “พ่อแม่คือครูคนแรกของลูก” โดยเฉพาะแม่ เพราะการเรียนการสอนนั้น เริ่มต้นมาตั้งแต่ครั้งที่ลูกยังอยู่ในครรภ์มารดา และหลังจากเด็กเกิดจนถึงวัย 3 ขวบ พ่อแม่ยังมีบทบาทสูงในการเป็นครูของลูก (รุ่ง แก้วแดง 2541 : 171-172) และมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ของเด็ก ที่บ้าน พ่อแม่สามารถเสริมการเรียนรู้ของเด็ก เพิ่มเติมจากการเรียนรู้ในโรงเรียนได้โดยผ่านกิจกรรมที่บ้าน เช่น การอ่าน การช่วยทำงานบ้าน การเล่นเกมในครอบครัว (Family Games) กิจกรรมพูดคุยอภิปราย และเพิ่มทักษะความเป็นพ่อแม่ของผู้ปกครองเอง ทั้งนี้ พ่อแม่จะได้รับความช่วยเหลือจากคณะครูของโรงเรียนโดยการสัมมนา การประชุมปฏิบัติการ และหลักสูตรการศึกษาสำหรับบิดามารดา หรือคำแนะนำของครูในเรื่องกิจกรรมการเรียนรู้ที่บ้าน การจัดหลักสูตร ความรู้และประสบการณ์ จะต้องทำร่วมกันสิ่งใดก็ตามที่เด็กได้เรียนรู้จากบ้านและเรียนรู้จากชุมชนจะสามารถนำมาเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการศึกษา และยังถ้าเราสามารถที่จะให้การจัดการศึกษาแบบใหม่เป็นการศึกษาของเด็กรายบุคคลแล้วเด็กและครอบครัวจะสามารถวางแผนในเรื่องการศึกษาของตัวเองได้ การเรียนใน โรงเรียนประเภทที่ต้องเข้าไปนั่งอยู่ในห้องเรียนตลอดทั้งวันก็สามารถลดลงได้ เมื่อเวลาเรียนแบบนี้ลงเด็กก็จะมีความสุขในการเรียนมากขึ้น ใช้รูปแบบที่ให้เด็กเป็นศูนย์กลาง ด้านหนึ่งเป็นโรงเรียน อีกด้านหนึ่งเป็นครอบครัวและชุมชน เพื่อช่วยพัฒนาการจัดการศึกษาโดยครอบครัวจะสามารถทำใน 3 รูปแบบ ดังนี้

รูปแบบที่ 1 ครอบครัวจัดการศึกษาเอง โดยมอบการจัดการศึกษาคืนกลับให้กับผู้ปกครองไปดำเนินการทั้งหมด ในกรณีที่ครอบครัวมีความพร้อม และมีความสามารถในการจัดการศึกษา โดยจัดการทดสอบตามมาตรฐานของรัฐเป็นครั้งคราว เรียกว่า Competency-Based Education เป็นมาตรฐานที่แสดงผลให้เห็นว่าเด็กสามารถที่จะเรียนรู้อะไรบ้าง คล้ายกับเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตร แต่มุ่งเน้นที่ความสามารถที่เด็กทำได้ รูปแบบนี้ประเทศไทย เคยทำมาก่อนในอดีต พ่อ แม่จะรับผิดชอบในเรื่องการบ้านและการจัดการศึกษาทั้งหมดของเด็กของตน จากนั้นมาสอบเทียบที่โรงเรียน และหากต้องการมาเข้าเรียนบางส่วนในโรงเรียนก็สามารถที่จะทำได้ โดยทางโรงเรียนเป็นผู้สนับสนุนค่าใช้จ่ายในส่วนนี้ให้ จะคิดเป็นรายบุคคลก็ได้แล้วแต่กรณี เพราะครอบครัวที่สามารถดำเนินการในลักษณะนี้ได้ นั้น ส่วนใหญ่จะเป็นครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจ และสังคมดีพอที่จะรับผิดชอบเองได้

รูปแบบที่ 2 โครงการร่วมมือกันระหว่างโรงเรียนกับครอบครัว โดยกำหนดเป็นส่วนที่ชัดเจนว่าโรงเรียนรับผิดชอบส่วนใดครอบครัวรับผิดชอบส่วนใด ถือเป็นกระบวนการศึกษาที่ต่อเนื่องกัน โดยยึดเด็กเป็นศูนย์กลาง และเน้นการจัดการศึกษา และพัฒนาการให้กับเด็กเป็นรายบุคคล บางวิชาบางส่วนเด็กเรียนที่บ้าน บางวิชาเด็กสามารถเรียนที่โรงเรียน เป็นการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกัน วิชาใดก็ตามที่เด็กสามารถเรียนจากที่บ้านได้ ก็ไม่จำเป็นต้องมาเรียนที่โรงเรียน ถ้าสามารถทำในลักษณะเช่นนี้ได้ ก็จะสร้างความร่วมมือกันระหว่างทางโรงเรียนกับครอบครัวได้เป็นอย่างดี วิชาที่เด็กสามารถเรียนที่บ้านได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิชาที่เน้นปฏิบัติอย่างจริงจัง จะสอนได้ดีกว่าโรงเรียนซึ่งมีแต่ทฤษฎีเป็นส่วนใหญ่ เช่น วิชาดนตรีไทย วิชาดาราศาสตร์ วิชาเกษตร วิชาการค้าขาย และวิชาอาชีพอื่น ถ้าสามารถแบ่งวิชาเหล่านี้ได้อย่างชัดเจน ครอบครัวก็จะมีส่วนสำคัญยิ่งในการส่งเสริมการเรียนรู้ของเด็ก แต่สิ่งที่สำคัญก็คือจะต้องเปลี่ยนปรัชญาการเรียนการสอนใหม่ว่า การเรียนการสอนจะต้องบูรณาการทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิตของคนเข้าด้วยกัน ไม่ใช่เรียนแต่หนังสือ ครอบครัวและโรงเรียนสามารถจะติดตามผลการเรียนการสอนรวมกันได้ โดยใช้บันทึกผลการเรียน (Portfolio) หรือกิจกรรมการแลกเปลี่ยน เช่น “การเยี่ยมบ้าน” (Home Visit) และ “การเยี่ยมโรงเรียน” (School Visit) เป็นต้น

รูปแบบที่ 3 ครอบครัวมีส่วนร่วมบางส่วน การเรียนการสอนส่วนใหญ่ยังอยู่ในโรงเรียน แต่ทำให้ผู้ปกครองได้เข้าไปมีส่วนร่วมทำกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนมากขึ้น รูปแบบนี้ผู้ปกครองมีบทบาทที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมได้อย่างหลากหลาย เช่น ช่วยเป็นที่เลี้ยง ช่วยส่งเสริมงานกิจกรรมต่าง ๆ มีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น ในการประชุมผู้ปกครอง เพื่อตรวจคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาของโรงเรียน

อุดมสิทธิ์ จิตรวิจารณ์ (2545 : 34-35) ได้ทำการวิจัยเรื่องการศึกษาที่มีส่วนร่วมในการจัดการพัฒนาการเรียนรู้ของสถานศึกษาและชุมชนตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ในสถานศึกษา เขตการศึกษา 1 ได้เสนอรูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน จากการระดมความคิดเห็นของผู้บริหารสถานศึกษา ครู ผู้เรียน และผู้แทนชุมชน ด้วยกิจกรรมการเสนอตัวอย่าง สถานศึกษาที่ประสบความสำเร็จ การดูข้อค้นพบจากการวิจัยการเรียนรู้ร่วมกันด้วยกระบวนการกลุ่ม ที่จัดแบ่งตามสาระการเรียนรู้การอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของผู้เข้าร่วมประชุม สรุปเป็นข้อค้นพบได้ดังนี้

- 1) รูปแบบการมีส่วนร่วมของสถานศึกษาหรือชุมชนริเริ่ม สถานศึกษาสนับสนุน และให้ความร่วมมือโดยมีองค์กรและหน่วยงานภาคีที่สามเป็นหน่วยประสานความร่วมมือ
- 2) กลุ่มคนและภาคีในการมีส่วนร่วมในระดับสถานศึกษา ประกอบด้วย ผู้สอน ผู้เรียน ผู้ปกครอง ผู้นำชุมชน และ พระสงฆ์ โดยมีหน่วยงานภาคี คือ สถานศึกษา วัด องค์กร

บริหารส่วนตำบล สถาบันอุดมศึกษา ประชาชนกับการเรียนรู้ หน่วยงานภาครัฐในท้องถิ่น องค์กรเอกชน โรงงาน

3) การกำหนดผู้มีส่วนร่วม กำหนดจากความสัมพันธ์ในพื้นที่ ตามกรอบกลไกของชุมชน ตลอดจนทรัพยากรและภาคีที่มีบทบาทและความชำนาญต่างกัน

4) ขอบเขตของการมีส่วนร่วม เป็นไปตามภารกิจสถานศึกษาและหน่วยงานต้นสังกัด ประเด็นการมีส่วนร่วมของชุมชน ท้องถิ่น ภูมิภาค

5) ประเด็นการมีส่วนร่วมประกอบด้วย ร่วมจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การพัฒนาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม การพัฒนาสื่อและหลักสูตร กิจกรรมการเรียนรู้ การพัฒนาแผนยุทธศาสตร์ในการจัดการเรียนรู้ การพัฒนาภาคี และเครือข่ายความร่วมมือ

6) กระบวนการขับเคลื่อนการมีส่วนร่วมด้วยการริเริ่ม สร้างสรรค์ออกแบบ โดยผู้บริหารสถานศึกษาและครูสอน นักกิจกรรม การระดมทุนการระดมทรัพยากร การสร้างองค์ความรู้ ท้องถิ่น การจัดกิจกรรมนอกสถานศึกษา การจัดกิจกรรมทางเศรษฐกิจและการจัดกระบวนการประชาคม

7) ผลสำเร็จและความสืบเนื่องการมีส่วนร่วม จะทำให้มีการเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มบุคคลและหน่วยงานภาคีกันอย่างกว้างขวางมากยิ่งขึ้น สถานศึกษา ผู้สอน ผู้เรียน และชุมชน ได้พัฒนาร่วมกันและมีบทบาทในชุมชนท้องถิ่นมากขึ้น สภาพของสถานศึกษาและการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ดีขึ้น การจัดการทรัพยากร ลดความความขาดแคลนความร่วมมือของทุกฝ่าย ผลงานได้รับการยกย่องชื่นชม เช่น การได้รับรางวัลพระราชทานครูดีเด่น การเสนอผลงานขอเลื่อนระดับของผู้สอน เป็นต้น สามารถปรับขยายเป็นเครือข่ายความร่วมมือและการเรียนรู้ร่วมกันในระดับภูมิภาคและประเทศ ประกอบ คุณารักษ์ และคนอื่นๆ (2532 : 8) ได้ทำการวิจัยเรื่อง รูปแบบความร่วมมือขององค์กรชุมชน (คณะกรรมการการศึกษา) ต่อการพัฒนาคุณภาพการประถมศึกษา ผลการวิจัย พบว่า คณะกรรมการการศึกษายังปฏิบัติงานตามหน้าที่ และมีความพึงพอใจในผลงานของตนเองอยู่ในระดับค่อนข้างมาก นับได้ว่าสอดคล้องกับผลการศึกษานักวิชาการทุกท่านที่ศึกษามาก่อนหน้านี้ ทุกประการ เรื่องที่น่ายินดีประการหนึ่ง ก็คือ กรรมการศึกษากับโรงเรียนมีความสัมพันธ์กันค่อนข้างดี เมื่อมีปัญหาหรือต้องการความช่วยเหลือประการใด มักจะให้ความร่วมมือกันเสมอมาเพียงแต่ระดับของการทุ่มเทให้แก่กันและกันยังอยู่ในระดับต่ำ เพราะกรรมการการศึกษาเห็นว่าการดำเนินงานโรงเรียนนั้นเป็นเรื่องของครู โดยเฉพาะประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของคณะกรรมการศึกษาขึ้นอยู่กับการประชุมปรึกษาและการทำงานร่วมกัน การคลุกคลีกันและการเกื้อกูลกันระหว่างกรรมการศึกษากับทางโรงเรียนส่วนหนึ่ง และอีกส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับความเข้าใจในหน้าที่และการปฏิบัติหน้าที่ของกรรมการศึกษาเอง ยิ่งกว่านั้นยังพบอีกว่า การปรึกษาหารือและร่วมกันปฏิบัติงาน การคลุกคลีกันและ

การเกื้อกูลกันนั้น ก็ขึ้นอยู่กับกรรมการศึกษาที่มีความเข้าใจในหน้าที่และการปฏิบัติหน้าที่ของตนด้วย และแต่ละเรื่องทีกล่าวมามีความสัมพันธ์กันมากในเกือบทุก ๆ เรื่อง

ดังนั้น จากข้อความทั้งหมดที่กล่าวไว้พอสรุปได้ว่าครอบครัวเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่สามารถจัดการเรียนรู้ร่วมกับสถานศึกษาได้เป็นอย่างดี แต่ต้องประสานความร่วมมือ ร่วมแรง ร่วมใจในการส่งเสริมให้เด็กเกิดการเรียนรู้ที่ดี จนกลายเป็น “สังคมแห่งการเรียนรู้”

3. สาระสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research)

3.1 ความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการวิจัยที่มุ่งนำหลักของวิธีการทางวิทยาศาสตร์มาใช้เพื่อแก้ปัญหาในสภาพการณ์เฉพาะ ไม่ได้มุ่งเน้นเพื่อนำผลไปใช้กับสภาพการณ์อื่น ๆ โดยทั่วไป นอกเหนือจากสภาพการณ์ที่ศึกษา เป็นการวิจัยที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในฐานะผู้ร่วมวิจัยและนำไปใช้ในการแก้ปัญหาในการทำงานจริง ๆ (สมอาจ วงษ์ขมทอง 2536 : 24) ส่วน สิทธิฉัตร ประพุทธนิตินสาร (2545 : 21) ได้ให้ความหมายการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมว่า กระบวนการที่ผู้คนจำนวนหนึ่งในองค์กรหรือชุมชนเข้ามาร่วมศึกษาปัญหาโดยกระทำร่วมกันกับนักวิจัย ผ่านกระบวนการวิจัยตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งเสร็จสิ้นการเสนอผลและอภิปรายผลการวิจัย เป็นการเริ่มต้นของผู้ที่อยู่กับปัญหา ค้นหาปัญหาที่ตนเองมีอยู่ร่วมกับนักวิชาการ จึงเป็นกระบวนการที่ผู้คนในองค์กรใช้ผู้ถูกกระทำ แต่เป็นผู้กระทำการที่มีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นและมีอำนาจร่วมกันในการวิจัย

ลักษณะการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นการประยุกต์การวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เข้าด้วยกัน การวิจัยแบบมีส่วนร่วม ทุกส่วนที่มีการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องของทุกฝ่ายที่ร่วมกิจกรรมวิจัยในการวิเคราะห์สภาพปัญหาหรือสภาพการณ์อันใดอันหนึ่งแล้วร่วมในกระบวนการที่ตัดสินใจ และร่วมในการกระบวนการแก้ปัญหาตั้งแต่ต้นจนสิ้นสุดการวิจัย (สุภางค์ จันทวานิช 2534 : 68) นอกจากนั้น การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมยังเป็นรูปแบบของการวิจัยที่ประชาชนผู้เป็นประชากรที่ถูกวิจัย กลับบทบาทเปลี่ยนเป็นผู้ร่วมในการทำวิจัยนั่นเอง โดยการมีส่วนร่วมนี้จะต้องมีตลอดกระบวนการวิจัย นับแต่การตัดสินใจว่าควรมีการริเริ่มศึกษาวิจัยในชุมชนนั้นหรือไม่ การประมวลเหตุการณ์ หลักสูตรและข้อมูลเพื่อกำหนดปัญหา การเลือกระบุประเด็นปัญหา การสร้างเครื่องมือ การเก็บข้อมูล วิเคราะห์และเสนอสิ่งที่ค้นพบ จนกระทั่งถึงการกระจายความรู้ที่ได้จากการวิจัยไปสู่การลงมือปฏิบัติ (อุทัย ดุลยเกษม 2536 : 38) ในขณะที่ อริศรา ชูชาติ (2538 : 8) ได้กล่าวว่าการมีส่วนร่วม (Participatory) เป็น

ความหมายในส่วนของกรวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่ประชาชน สมาชิกของชุมชนกับผู้วิจัย ผู้ปฏิบัติการ ได้มีส่วนแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ร่วมกันประเมินปัญหา ความต้องการของชุมชน (need assessment) ร่วมกันในการวิเคราะห์สถานการณ์ปัจจุบันว่า ชุมชนมีปัญหาและข้อบกพร่องในเรื่องใดบ้าง แล้วร่วมกันระบุปัญหานั้น ต่อจากนั้นก็มีการศึกษาหาแนวทางในการแก้ปัญหา มีการสำรวจทรัพยากร ในชุมชน ซึ่งรวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติ และทรัพยากรมนุษย์ ทั้งในชุมชนเองและภายนอกชุมชน ได้แก่ องค์กร หน่วยงานต่าง ๆ ในพื้นที่ มีการวางแผนการแก้ปัญหา ดำเนินการติดตามผล และสุดท้าย คือ การประเมิน ซึ่งงานทั้งหมดเป็นการทำงานร่วมกันของทุกฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมาชิกของชุมชน ที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจตลอดกระบวนการ

3.2 แนวคิดพื้นฐานและวัตถุประสงค์ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

แนวคิด PAR ได้ถูกพัฒนามาจากปัญหาของการพัฒนาหรือการแก้ปัญหาต่าง ๆ ในสังคมที่ดำเนินการมายาวนาน แต่ดูเหมือนว่าปัญหาต่าง ๆ ในสังคมยิ่งสลับซับซ้อนยุ่งยากมากยิ่งขึ้น ในขณะที่เดียวกันปัญหาทางองค์ความรู้ที่เคยเชื่อว่าเกิดจากการวิจัยที่ผูกขาดโดยนักวิจัยที่มีทฤษฎีมีระเบียบวิธีวิจัยที่เชื่อถือได้ทางวิทยาศาสตร์กลับมีช่องว่างมากขึ้นยิ่งไปกว่านั้น คือ ความรู้ในด้านเทคโนโลยีส่วนมากจะเป็นเรื่องเฉพาะด้านก็จะแก้ปัญหาได้เฉพาะจุด และบางครั้งตัวเทคโนโลยีนั้น ก็ได้สร้างปัญหาขึ้นมาอีก วนเวียนแบบนี้ตลอดไป (สิทธิรัฐ ประพุทธนิตินิสาร 2545 : 37) ส่วน ขนิษฐา กาญจนรังสีนนท์ (2545 : 25) ได้สรุปแนวคิดพื้นฐานในการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมดังต่อไปนี้

1) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการที่ไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่การวิจัย เริ่มต้นจากสถานการณ์ที่เป็นจริงในขณะหนึ่ง เคลื่อนที่ไปยังสถานการณ์ที่ควรจะเป็นในอนาคตซึ่งไม่อาจทำนายได้ โดยการเคลื่อนที่ดังกล่าวเกิดขึ้นได้ทั้งจากการเปลี่ยนแปลงเองในสถานการณ์นั้น ถูกกระทบจากเหตุการณ์แวดล้อมนอกกระบวนการวิจัย และเกิดจากกระบวนการวิจัยรวมทั้งผู้ร่วม ในการวิจัยเอง การเกิดขึ้นของการเปลี่ยนแปลงจะต้องถูกเก็บมาเป็นส่วนหนึ่งของการวิเคราะห์ และตัดสินใจในการเคลื่อนไหวของกิจกรรมต่อ ๆ มาในกระบวนการวิจัยเสมอ ดังนั้น กระบวนการวิจัย จึงต้องมีลักษณะยืดหยุ่น และปรับเปลี่ยนได้ กำหนดเวลาอาจคลาดเคลื่อนไม่มีความแน่นอน สภาพ ปัญหา แนวทางการแก้ไขปัญหา และกิจกรรมแก้ปัญหาไม่สามารถกำหนดไว้ล่วงหน้า

2) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจะประสบความสำเร็จได้เมื่อนักวิจัยและ ผู้ที่เกี่ยวข้องมีความเชื่อว่าทุกคนมีศักยภาพและความสามารถในการคิดและการทำงานร่วมกันเพื่อ ชุมชนที่ดีขึ้น ผู้มีความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น มีความสำคัญเช่นเดียวกับภูมิปัญญานักวิจัย นักวิชาการ

หรือนักพัฒนาและทุกสิ่งทุกอย่างในชุมชน ทั้งเรื่องของความรู้ความชำนาญ ทรัพยากรที่มีอยู่และจะหาได้ในอนาคตจะต้องได้รับการจัดสรรอย่างเท่าเทียมกัน

3) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จะต้องเริ่มจากความรู้สึกรู้สึกของคนที่มีความรู้หรือความต้องการของชุมชน แล้วเคลื่อนสู่การสร้างใจ และการกระทำที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตนเองและชุมชน ทั้งในมิติของปัญหา จิตใจ และกายภาพ

4) กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องและไม่สิ้นสุดในวงจร แต่เป็นการเริ่มเพื่อนำไปสู่วงจรใหม่ ซึ่งเป็นวงจรของการแสวงหาความรู้และการกระทำ โดยวงจรนี้จะดำรงอยู่และดำเนินต่อไปได้ トラบเท่าที่คนในชุมชนยังสามารถมีส่วนร่วมกันวิจัยอยู่ได้

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนี้ มีเป้าหมายการส่งเสริมให้คนในชุมชนได้เรียนรู้ได้พัฒนาตนเอง ในการนำไปสู่การพัฒนาชุมชนและสังคม ซึ่งสามารถจำแนกวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้ ดังนี้

- 1) เพื่อปลูกจิตสำนึกให้คนในชุมชน ได้ตระหนักในปัญหาของตนเอง และเกิดความตระหนักในบทบาทหน้าที่ ความรับผิดชอบของตน ว่ามีส่วนร่วมแก้ไขปัญหของตนเองและชุมชน
- 2) เพื่อดำเนินการวิจัยโดยเน้นการวิเคราะห์ การเก็บรวบรวม การวิเคราะห์อย่างเป็นวิทยาศาสตร์ เพื่อช่วยในการตัดสินใจ กำหนดปัญหา และแนวทางในการแก้ไขปัญหา รวมทั้งดำเนินการแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง โดยอาจร่วมกับองค์กรและหน่วยงานต่าง ๆ ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบในเรื่องนั้น ๆ
- 3) เพื่อร่วมกับชุมชนในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง
- 4) เพื่อส่งเสริมการรวมกลุ่ม และการทำงานร่วมกันในการแก้ไขปัญหา และการพัฒนาชุมชน อีกทั้งผลักดันให้กิจกรรมทั้งหมดดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่อง

3.3 หลักการและวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

หลักการและวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ได้พัฒนามาจากหลายฐานทฤษฎีทางสังคม โดยเฉพาะแนวโน้มในสาขามานุษยวิทยา เป็นปัจจัยสำคัญยิ่ง ในจุดเริ่มต้นของการวิจัยแบบมีส่วนร่วม เพราะวิชามานุษยวิทยา เป็นหนึ่งในไม่กี่สาขาของสังคมศาสตร์ที่ใช้วิธีการศึกษาแบบเจาะลึกในชุมชน และการวิจัยแบบมีส่วนร่วมก็ใช้วิธีเหล่านี้ ไปตลอดกระบวนการวิจัย (พันธุทิพย์ รามสูต 2540 : 5) อมรา พงศาพิชญ์ (2529 : 19 – 20) กล่าวว่า PAR เป็นการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับชุมชนที่พัฒนามาจากการใช้เทคนิคจัดเก็บข้อมูล โดยการสังเกตแบบมี (Participant

Observation) ที่นักมานุษยวิทยา มักจะใช้โดยการเข้าไปอยู่อาศัยอยู่ในชุมชนสังเกตพฤติกรรม ในขณะที่ร่วมกิจกรรม โดยทำตัวเป็นสมาชิกคนหนึ่งของคนหมู่มาก ที่ทำการศึกษายเป็นระบบ โดยเน้นการให้ความสำคัญกับข้อมูลและความคิดของกลุ่มเป้าหมาย และมีการจัดเก็บข้อมูลแบบสื่อสารสองทาง (Two-way Communication) ในลักษณะการแลกเปลี่ยนข่าวสารกัน จากการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน ระเบียบวิธีของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ไม่ยึดติดกับรูปแบบอันเป็นมาตรฐานใด ๆ (Standard Design) การรวบรวมข้อมูลจึงสามารถใช้ได้หลายรูปแบบ (โกวิท กระจ่าง 2533 : 43) ซึ่งวิธีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพในภาคสนาม ของมานุษยวิทยามีเทคนิคการศึกษาที่เน้น การสังเกต การสัมภาษณ์ การจดบันทึกข้อมูล ซึ่งทั้งหมดนี้รวมกันเรียกว่า การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant design) ซึ่งเป็นการสังเกตโดยเข้าไปใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนนั้น ลักษณะเด่นของการศึกษาชุมชน ของนักมานุษยวิทยานี้ มีผลดีตรงช่วยให้เข้าใจคนที่ถูกศึกษาเป็นอย่างดี ทั้งนี้ความเข้าใจที่รวมความเห็นใจ พร้อมทั้งจะช่วยเหลือ วิธีการศึกษาของมนุษยวิทยาจึงถูกนำมาประยุกต์ใช้ในงานพัฒนาอยู่เสมอ (อมรา พงศาพิชญ์ 2529 : 23) ดังนั้น การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ควรยึดหลักสำคัญดังนี้ (พันธ์ทิพย์ รามสูต 2540 : 33-34)

1) ให้ความสำคัญและเคารพต่อภูมิความรู้ของชาวบ้าน โดยการยอมรับว่าความรู้พื้นบ้าน ตลอดจนระบบการสร้างความรู้ และกำเนิดความรู้ในวิธีอื่น ๆ ที่แตกต่างไปจากของนักวิชาการ ยังเป็นสิ่งปฏิบัติ และยอมรับกันแพร่หลายในหมู่นักชาวบ้าน คนยากจน เพื่อเป็นหนทางแก้ปัญหาในการดำรงชีวิตของเขา

2) ปรับปรุงความสามารถและศักยภาพของชาวบ้าน ด้วยการส่งเสริม ยกย่องและพัฒนาความเชื่อมั่นในตัวของเขา ให้สามารถวิเคราะห์ และสังเคราะห์สถานการณ์ ปัญหาของเขา ซึ่งเป็นการนำเอาศักยภาพเหล่านี้มาใช้ประโยชน์แทนที่จะเมินเฉย ละเลย หรือเหยียดหยามว่าเป็นสิ่งไร้คุณค่าเช่นเคยปฏิบัติกันมา

3) ให้ความรู้ที่เหมาะสมแก่ชาวบ้านและคนยากจน โดยให้สามารถได้รับความรู้ที่เกิดขึ้นในระบบสังคมของเขา และสามารถที่จะทำความเข้าใจ แปลความหมาย ตลอดจนนำไปใช้ได้เหมาะสม

4) สนใจในบริบทของชาวบ้าน โดยการวิจัยแบบมีส่วนร่วม จะช่วยเปิดเผยให้เห็นคำถามที่ตรงปัญหาของชาวบ้าน

5) ปลดปล่อยความคิด การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จะช่วยให้ชาวบ้านและคนยากจนสามารถใช้ความคิดเห็นของตนอย่างเสรี ในการมองสภาพการณ์ และปัญหาของตนเอง สามารถใช้วิจารณญาณ การวิเคราะห์ ตรวจสอบสภาพเท็จจริงต่าง ๆ สามารถยืนหยัดต่อต้านพลังอิทธิพลจากภายนอก หรือจากอำนาจกดขี่ของผู้มีอำนาจ

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research - PAR) จึงเป็นการวิจัย ในลักษณะที่มุ่งสร้างความสำนึก และความตระหนักของกลุ่มเป้าหมาย ให้มีส่วนร่วม ในกิจกรรมต่าง ๆ ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนหรือองค์กร โดยให้กลุ่มเป้าหมาย ได้มีส่วนร่วมรับรู้ และเรียนรู้เรื่องต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นรอบตัว ตั้งแต่ถึงความจำเป็นที่จะต้องกระทำและพร้อมที่จะร่วมรับรู้ ผลงานวิจัยนั้น ๆ ด้วย

ในขณะเดียวกัน อมรา พงศาพิชญ์ (2529 : 25-26) ก็ได้เสนอกลวิธีหลักของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีดังนี้

1) เน้นการเข้าหาชุมชน โดยการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับชาวบ้าน การศึกษาปัญหาและความต้องการ เป็นการช่วยวิเคราะห์สภาพปัจจุบันว่ามีข้อบกพร่องที่ใดบ้าง เรื่องอะไร นอกเหนือจากศึกษาชุมชนแล้ว ถ้าจะมีการแก้ไขให้ได้ผล ก็ควรมีการสำรวจทรัพยากรในชุมชน ซึ่งจะรวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรมนุษย์ บริการของหน่วยงานต่าง ๆ ในพื้นที่ ทั้งภาครัฐและเอกชนด้วย

2) เน้นการหาแนวทางการแก้ไขปัญหา โดยประชาชนมีส่วนร่วมวิเคราะห์ปัญหาชุมชน และคิดว่าทรัพยากรท้องถิ่นมีอะไรบ้างที่จะนำไปสู่วิธีการแก้ไข เป็นการพยายามประยุกต์ข้อมูลเรื่องปัญหาและทรัพยากรท้องถิ่น คว้าทำอย่างไรจึงจะนำทรัพยากรท้องถิ่นมาแก้ปัญหาได้ จะต้องมองทุกแง่ทุกมุม

3) เน้นการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการคัดเลือกโครงการเพื่อนำไปปฏิบัติถ้ามีปัญหาหลายเรื่อง และมีแนวทางแก้ไขปัญหาโดยใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นได้หลายวิธี จะต้องมีการพิจารณากันว่า ปัญหาเรื่องใดเร่งด่วนกว่า และวิธีการแก้ไขปัญหานั้นด้วยวิธีใดจึงจะเหมาะสมกว่ากันการพิจารณาเรื่องความเหมาะสมของโครงการในการนำไปปฏิบัติ อาจต้องพิจารณาเชิงเศรษฐศาสตร์ในแง่ของความคุ้มค่า นอกจากนี้ต้องพิจารณาความเหมาะสมกับพื้นที่วัฒนธรรมพื้นบ้านเดิม ฯลฯ

4) เน้นให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการดำเนินการแก้ไขปัญหาและสามารถทำต่อไป หลังจากนักวิจัยได้ออกจากพื้นที่แล้ว วิธีการที่จะทำงานให้เดินต่อไปตลอด คือ การหาคนในหมู่บ้านเป็นแกนนำในการทำงานตั้งแต่ต้นและเพื่อให้แกนนำหมู่บ้านสามารถทำงานต่อไป ควรมีเครื่องมือหรืออุปกรณ์ เพื่อช่วยส่งเสริมในการสื่อสารข้อมูลแก่ชาวบ้านต่อไปในทางปฏิบัติ

สถาบันพัฒนาบริหารศาสตร์ (2546 : บทคัดย่อ) ได้ สร้างรูปแบบการจัดการศึกษาบนพื้นฐานที่สอดคล้องกับศักยภาพของชุมชน กลุ่มตัวอย่าง โรงเรียนวัดท่านบตางหน ผลการวิจัยพบว่า 1) กระบวนการสร้างหลักสูตรสถานศึกษาที่สอดคล้องกับศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นมี 4 ขั้นตอน คือ การตั้งคณะทำงานสร้างหลักสูตรสถานศึกษา การค้นหาศักยภาพชุมชน กระบวนการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา และการประเมินกระบวนการสร้างหลักสูตรสถานศึกษา 2) ชุมชนและสถานศึกษามีความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมและเสมอภาคกัน

3.4 ขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีการประยุกต์ข้อมูลที่ศึกษาได้ เพื่อหาทางแก้ปัญหาและทำกิจกรรมไปพร้อม ๆ กัน อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์ และคณะ (2542 : 13-16) ได้สรุปขั้นตอนสำคัญไว้ดังนี้

1) การพิจารณาหาปัญหา โดยอาศัยความเข้าใจในคุณค่า ค่านิยม วัฒนธรรม และบรรทัดฐานในการประพฤติปฏิบัติ ของชาวบ้านหรือกลุ่มเป้าหมาย อาจจะใช้วิธีการอภิปรายกลุ่ม การทัศนศึกษา การเยี่ยมชมดูงานต่างพื้นที่ การปรึกษาหารือกับผู้อำนวยการ การทดสอบ การทดลอง ตลอดจนการศึกษาจากสื่อประเภทต่าง ๆ เช่นเอกสาร และวิดีโอ เป็นต้น

2) การเลือกวิธีการและออกแบบการวิจัย โดยเลือกปัญหา และวิธีการวิจัยที่เหมาะสม ผ่านการใช้กระบวนการกลุ่มแบบไม่ชี้นำ และให้กลุ่มเป้าหมายหรือชาวบ้าน ได้มีส่วนร่วมในการออกแบบการวิจัย โดยเฉพาะเครื่องมือในรูปแบบแบบสอบถาม ประเด็นคำถามการอภิปรายกลุ่ม ประเด็นการสังเกตหรือสัมภาษณ์ เป็นต้น

3) การจัดเก็บและรวบรวม หลังจากมีการทดสอบ และปรับปรุงเครื่องมือวิจัยในสนามแล้วมีการดำเนินการดังนี้

3.1) สภาพปัจจุบัน โดยอาศัยความร่วมมือ และเรียนรู้กันระหว่างชาวบ้านกับนักวิจัย ซึ่งเป็นการสร้างความตระหนัก และเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

3.2) การศึกษาสถานการณ์ที่คาดหวัง ภายใต้ประเด็นที่ทำไว้ในกรณีผู้วิจัยควรเข้าใจว่าข้อมูลแต่ละเรื่องสามารถพิจารณาได้หลายมุมมอง การด่วนสรุปอาจทำให้เกิดความผิดพลาด

4) การวิเคราะห์ข้อมูล ทั้งสภาพปัจจุบัน และที่คาดหวังจำเป็นต้องอาศัยข้อมูลหลากหลายและการคัดเลือกข้อมูลที่เหมาะสม กลุ่มเป้าหมายต้องใช้ความคิด ความรู้สึก ประสบการณ์ และอาจจะต้องหาข้อมูลเพิ่มเติม

5) การรายงานและการนำเสนอ อาจเป็นรูปเอกสารประชุมชี้แจง แผนภูมิฝาผนัง หรือออกรายการวิทยุในชุมชน เพื่อให้ทุกคนที่จะได้รับผลกระทบจากโครงการ ได้มีส่วนร่วมรับรู้ และวิเคราะห์หรือวิจารณ์อย่างต่อเนื่อง

6) การวางแผนอย่างมีส่วนร่วม หลังจากนำเสนอผลการวิเคราะห์ผลการวิจัยแล้วกลุ่มนักวิจัยจำเป็นต้องมีความเห็นสอดคล้องกัน เพื่อนำไปสู่การวางแผนอย่างมีส่วนร่วม ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน คือ

6.1) การจำแนกปัญหา

6.2) กำหนดวัตถุประสงค์

6.3) กำหนดทรัพยากร

6.4) เตรียมแผนปฏิบัติ

6.5) วางแผนงบประมาณ

7) การจัดการและดำเนินการ โดยช่วยให้กลุ่มเป้าหมายมีทักษะ ในการจัดการ และเกิดการตื่นตัว มีความตระหนัก และแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ดี ดังนั้น กลุ่มเป้าหมายต้องมีส่วนร่วมในการตัดสินใจมีแรงบันดาลใจ ความสามารถ และความพร้อมที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และยอมรับการเปลี่ยนนั้น ๆ ลดแรงต่อต้าน หรือไม่มีแรงต่อต้านต่อสิ่งที่กลุ่มเป้าหมายได้ตัดสินใจ และมีส่วนดำเนินการที่สอดคล้องกับความต้องการและปัญหา มี 5 ขั้นตอน คือ

7.1) ศึกษาแผนและเตรียมขั้นตอนการปฏิบัติ

7.2) ดำเนินการในภาคปฏิบัติ

7.3) ติดตามและทบทวนการปฏิบัติงาน

7.4) แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นขณะปฏิบัติงาน

7.5) จัดการผลผลิตและแบ่งสรรผลประโยชน์

8) การติดตามและประเมินผลอย่างมีส่วนร่วมที่กลุ่มเป้าหมายมีส่วนที่จะให้ข้อมูลย้อนกลับอย่างต่อเนื่องว่ากิจกรรมนั้น ๆ เป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนดไว้หรือไม่ โดยครอบคลุมทุกกระบวนการ เช่น กระบวนการทำงาน กิจกรรมของผู้ที่เกี่ยวข้อง ความก้าวหน้าที่เกิดขึ้น ทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ ปัจจัยป้อนที่ใช้และจำเป็น ปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงาน การติดตามและประเมินผลแบบมีส่วนร่วม มี 5 ขั้นตอน คือ

8.1) กำหนดปัญหาจัดระบบและลำดับความสำคัญของเรื่อง que ติดตามและประเมินผล

8.2) สร้างตัวชี้วัดที่บอกถึงความเปลี่ยนแปลงตามจุดประสงค์ของโครงการ เช่น ตัวชี้วัดทางสังคม การเมือง สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจ เป็นต้น

8.3) สร้างเครื่องมือที่ใช้ในการติดตามและประเมินผล และการแบ่งความรับผิดชอบ

8.4) การรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล และนำเสนอข้อมูล

8.5) การรายงานและเผยแพร่

วิสุทธ์ศักดิ์ หวานพร้อม (2543 : 85) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ของเด็กปฐมวัย พบว่า ผลการมีส่วนร่วมของชุมชนชั้นวิเคราะห์ปัญหาและสาเหตุของปัญหา ชุมชนได้มีการแลกเปลี่ยนการเรียนรู้และร่วมตรวจสอบปัญหาซึ่งกันและกัน

3.5 บทบาทของผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม นั้น ผู้มีส่วนร่วมสามารถแสดงบทบาทของตนเอง โดยแบ่งออกเป็น 6 ขั้นตอน ดังนี้ (พศิน แดงจวง 2538 : 14-15)

- 1) การเรียนรู้ร่วมกันเป็นช่วงแรกของการทำงาน เป็นการพบปะ หรือ แลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลต่อกัน นับเป็นการเริ่มเปิดพรหมแดนมิตรภาพ
- 2) การสร้างเงื่อนไขร่วมกันระหว่างชุมชน ชาวบ้าน และนักวิจัย โดยนักวิจัยอาจสร้างการประชุมฝึกรวม การศึกษาดูงาน ส่วนชาวบ้านอาจตั้งวงนิทนาให้ข่าวลือ เป็นการทดสอบจิตใจกัน
- 3) วิเคราะห์บทบาทของแต่ละฝ่ายตลอดเวลาว่าใครมีความถนัดด้านใด
- 4) เมื่อแต่ละฝ่ายเริ่มเห็นคุณค่าความหมายของกันและกันแล้วเริ่มหาแนวทางร่วมกัน
- 5) มีการกำหนดกิจกรรมร่วมกัน และดำเนินกิจกรรมที่กำหนด
- 6) มีการเผยแพร่ ขยายความร่วมมือ การทำงานจากหมู่บ้านหนึ่ง ไปอีกหมู่บ้านหนึ่ง ดังนั้น จะเห็นได้ว่าบทบาทของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม แต่ละฝ่ายต่างก็มีบทบาทและมีความสำคัญเท่าเทียมกัน และทุกฝ่ายต่างก็รู้จักหน้าที่ของตนเองด้วยความเข้าใจในกันดีแล้ว ย่อมนำผลให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ชุมชน

4. กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนกับสถานศึกษา เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ของนักเรียนระดับก่อนประถมศึกษาฯ นี้ ต้องการอธิบายถึงการสร้างความร่วมมือร่วมแรงร่วมใจ ร่วมพลัง ร่วมทุน ในการพัฒนารูปแบบการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ของนักเรียนระดับก่อนประถมศึกษาที่สถานศึกษาจะต้องเปลี่ยนแปลงรูปแบบการจัดการศึกษาในลักษณะที่มีความหลากหลาย และตอบสนองต่อศักยภาพ ปัญหาความต้องการของชุมชนเป็นหลัก ซึ่งเป็นการดำเนินการภายใต้ความร่วมมือระหว่างชุมชนกับสถานศึกษาในการพัฒนารูปแบบการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ในระดับก่อนประถมศึกษา ทั้งนี้ต้องการสร้างความร่วมมือระหว่างชุมชนกับสถานศึกษาในการพัฒนารูปแบบการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ของนักเรียนระดับก่อนประถมศึกษา โดยการนำภูมิปัญญาของชุมชนเข้ามาช่วยในการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ ตามบริบทและศักยภาพของตนเองและไม่ต้องทำให้ครูเป็นผู้จัดประสบการณ์การเรียนรู้แต่เพียงผู้เดียว เพราะหากชุมชนสามารถเข้ามารับรู้ เรื่องราวของลูกหลานตัวเองมากยิ่งขึ้น ก็จะส่งผลดีต่อคนรุ่นหลังในชุมชนและท้องถิ่นของตัวเองเพราะได้ช่วยกันพัฒนาลูกหลานมากขึ้นเท่านั้น จึงได้ดำเนินการวิเคราะห์ในเรื่องต่อไปนี้ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่แท้จริงในการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนกับสถานศึกษาเพื่อพัฒนารูปแบบการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ของนักเรียนระดับก่อนประถมศึกษา

การวิเคราะห์การมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนกับสถานศึกษาเพื่อพัฒนาการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ของนักเรียนระดับก่อนประถมศึกษา เป็นการวิเคราะห์ เพื่ออธิบายให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนกับสถานศึกษา มีกระบวนการเป็นอย่างไร และมีเป้าหมายอย่างไร โดยเป้าหมายและกระบวนการของการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนกับสถานศึกษา มีความสัมพันธ์กันอย่างไร โดยศึกษาจากระบบความสัมพันธ์ที่คนในชุมชนและสถานศึกษาร่วมกันสร้างขึ้น ซึ่งนำไปสู่การกำหนดเป้าหมายของการมีส่วนร่วม และกระบวนการในการดำเนินกิจกรรมเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย

การวิเคราะห์การพัฒนา รูปแบบการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ของนักเรียนระดับก่อนประถมศึกษาที่สอดคล้องกับความต้องการและศักยภาพของชุมชนกับสถานศึกษา เป็นการวิเคราะห์ และอธิบายให้เห็นถึงรูปแบบการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ โดยวิเคราะห์ผ่านกิจกรรม และกระบวนการของความร่วมมือ ที่สอดคล้องกับความต้องการ และศักยภาพของชุมชนว่ามีแบบแผนกระบวนการเป้าหมายเป็นอย่างไร มีความสัมพันธ์กับรูปแบบการจัดประสบการณ์การเรียนรู้อย่างไร และสอดคล้องกับพัฒนาการด้านร่างกาย ด้านอารมณ์จิตใจ ด้านสังคม และด้านสติปัญญาอย่างไร

การวิเคราะห์การพัฒนา รูปแบบการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่มีต่อพัฒนาการของนักเรียนระดับก่อนประถมศึกษา เป็นการวิเคราะห์ และอธิบายถึงการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ตามกิจกรรม แบบแผนที่ชุมชนกับสถานศึกษากำหนดขึ้น ว่ามีผลต่อพัฒนาการด้านร่างกาย อารมณ์จิตใจ สังคม และสติปัญญาของผู้เรียนอย่างไร และรูปแบบการจัดประสบการณ์การเรียนรู้มีผลต่อศักยภาพของผู้เรียนในการเรียนระดับสูงขึ้นไปอย่างไร